

**BACHELORSCHRIJF  
DANIËL DE GRAAF**

# Joseph Chamberlain. Zoekend naar oorlog of vechtend voor vrede?



Datum 18 juni 2012  
Vak OS III – Goed en fout in de Boerenoorlog  
Docent Dr. M.P Bosscenbroek  
Studentnr. 3146960  
Woorden 14.404  
E-mail D.A.deGraaf@students.uu.nl

# Inhoudsopgave

|                                                                         |           |
|-------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>INTRODUCTIE</b> .....                                                | <b>1</b>  |
| JOSEPH CHAMBERLAIN, EEN MAN MET EEN MISSIE? .....                       | 2         |
| PROBLEEMSTELLING EN ONDERZOEKSMETHODE.....                              | 4         |
| <br>                                                                    |           |
| <b>HOOFDSTUK 1: RHODES EN HET VOORSPEL VAN DE JAMESON RAID</b> .....    | <b>7</b>  |
| DE SCHAKEL TUSSEN ZUID-AFRIKA EN DE BRITSE REGERING: CECIL RHODES ..... | 8         |
| HET PLAN .....                                                          | 9         |
| RHODES' VARIANT EN DE VOORBEREIDINGEN .....                             | 10        |
| <br>                                                                    |           |
| <b>HOOFDSTUK 2: CHAMBERLAIN EN RHODES</b> .....                         | <b>13</b> |
| DE IMPACT VAN DE RAID VOOR DE BRITS-TRANSVAALSE BETREKKINGEN.....       | 17        |
| <br>                                                                    |           |
| <b>HOOFDSTUK 3: CHAMBERLAIN NA DE RAID</b> .....                        | <b>20</b> |
| SPANNINGEN NEMEN TOE.....                                               | 20        |
| CHAMBERLAIN VERSUS KRUGER? .....                                        | 21        |
| <br>                                                                    |           |
| <b>HOOFDSTUK 4: CHAMBERLAIN EN MILNER</b> .....                         | <b>26</b> |
| DE POLITIEK VAN GEDULD .....                                            | 26        |
| EEN OMMEKEER BIJ MILNER, STANDVASTIGHEID BIJ CHAMBERLAIN.....           | 28        |
| DE PERIODE VOOR, TIJDENS EN NA DE CONFERENTIE VAN BLOEMFONTEIN .....    | 31        |
| HET BEGIN VAN HET EINDE EN DE UITBRAAK VAN DE OORLOG.....               | 34        |
| <br>                                                                    |           |
| <b>CONCLUSIE</b> .....                                                  | <b>37</b> |
| <br>                                                                    |           |
| <b>LITERATUURLIJST</b> .....                                            | <b>40</b> |
| BRONNEN EN BRONNENPUBLICATIES .....                                     | 40        |
| SECUNDAIRE LITERATUUR .....                                             | 40        |
| ARTIKELEN .....                                                         | 41        |

## Introductie

De Anglo-Boerenoorlog wordt gezien als de laatste grote imperialistische oorlog die gevochten is. Zoals Thomas Pakenham in zijn boek *The Boer War* schrijft, was het de duurste, de bloedigste en de meest vernederende oorlog voor het Verenigd Koninkrijk in de periode tussen 1815 en 1914.<sup>1</sup> Buiten dat heeft het conflict veel sentimenten losgemaakt over de gehele wereld doordat het één van de eerste echte mediaoorlogen was. Daarnaast was het op zijn zachtst gezegd zeer verassend dat een wereldmacht als het Verenigd Koninkrijk een dergelijke fysieke, financiële en politieke inspanning moest plegen om de op het oog veel zwakkere Boerenrepublieken, de Zuid-Afrikaanse Republiek - ook wel *Transvaal* genoemd - en Oranje Vrijstaat, hun wil op te leggen.

De oorlog vond plaats tussen 11 oktober 1899 en 31 mei 1902. Maar de wortels van dit conflict lagen ongeveer dertien jaar terug in de tijd. Er werden toen, in 1886, namelijk grote hoeveelheden goud gevonden bij de Witwatersrand, een bergketen gelegen in de toenmalige Zuid-Afrikaanse Republiek. De daarop volgende goudkoorts was de eerste in een reeks gebeurtenissen die zou leiden tot een politieke crisis en, uiteindelijk, de Anglo-Boerenoorlog.<sup>2</sup> Tijdens de aanloop naar de oorlog zijn er aan Britse zijde drie hoofdpersonen aan te wijzen. Allereerst de Britse minister van Koloniën, Joseph Chamberlain. Ten tweede de premier van de Kaapkolonie en mijnmagnaat Cecil Rhodes. En tot slot Hoge Commissaris<sup>3</sup> Alfred Milner, die in deze hoedanigheid verantwoordelijk was voor het bestuur van de Britse koloniën in Zuid-Afrika. Van deze drie personen is Chamberlain de constante factor geweest die gedurende de gehele periode als minister van Koloniën betrokken was bij de gebeurtenissen in Zuid-Afrika.

Nu volgt een korte introductie van de centrale persoon in dit onderzoek, Joseph Chamberlain. Om zijn manier van werken en het doel van zijn handelen in de loop naar de Anglo-Boerenoorlog goed te kunnen doorgronden is het naar mijn mening namelijk noodzakelijk enig inzicht te verkrijgen in het verloop van zijn politieke carrière tot het moment waarop hij in 1895 aan het hoofd van het ministerie van Koloniën kwam te staan. Deze periode is mijns inziens vormend geweest voor de politicus Joseph Chamberlain.

---

<sup>1</sup> T. Pakenham, *The Boer War* (Londen 2011) XV.

<sup>2</sup> D. Judd en K. Surridge, *The Boer War* (Londen 2002) 32.

<sup>3</sup> De Hoge Commissaris was de hoofdverantwoordelijke ter plekke voor de Britse koloniën in Zuid-Afrika. Daarnaast was deze persoon verantwoordelijk voor het onderhouden van de relaties met autonome regeringen in de regio. De Hoge Commissaris was verantwoording schuldig aan de Britse minister van Koloniën.

Vervolgens zullen de vraagstelling en de onderzoeksmethode die binnen dit onderzoek gehanteerd zullen worden aan bod komen.

### **Joseph Chamberlain, een man met een missie?**

*'But it would seem that Chamberlain's need for power was greater than most. Too often, Chamberlain's tendency to dominate was dysfunctional, working against his larger goals. He often appeared unprincipled, greedily ambitious and opportunistic, driving away potential sources of political support.'*<sup>4</sup>

Travis L. Crosby (biograaf van Chamberlain)

Joseph Chamberlain is door tijdsgenoten en historici door de jaren heen op veel verschillende manieren getypeerd. Daarbij zijn onder andere woorden als 'imperialist', 'entrepreneur binnen de politiek'<sup>5</sup>, 'voorvechter van Britse suprematie' en 'machtspoliticus' vaak gebruikt. Gezien de grilligheid die zijn levensloop gekarakteriseerd heeft is dit geen gek gegeven. Chamberlain was een veelzijdig man van wie niet vanaf zijn jonge jaren gezegd kon worden dat hij er een uitgebreide politieke carrière op na zou houden.<sup>6</sup> Afkomstig uit een Londens middenklasse gezin, zette hij vlak na een niet al te uitgebreide schoolcarrière de eerste stappen in het bedrijf van zijn vader. Maar echte successen als industrieel boekte hij in de alsmaar groeiende Britse industriestad Birmingham. De werkwijze en karaktereigenschappen die debet zijn geweest aan dat succes hebben ook zijn politieke carrière gekenmerkt.

Het was in die stad waar Chamberlain ook zijn eerste stappen in de politieke arena zette. Tijdens de gemeenteverkiezingen in Birmingham werd hij namelijk in 1873 tot burgemeester gekozen van de stad. Chamberlain had zich al ten tijde van het prille begin van zijn politieke engagement het meest geassocieerd met de Radicalen, een politieke stroming die verregaande veranderingen of hervormingen wilden bewerkstelligen ten opzichte van het gevoerde beleid van de op dat moment zittende macht.<sup>7</sup> Saillant detail is dat Chamberlain in die hoedanigheid het anti-imperialisme als speerpunt nam in zijn campagne tegen de conservatieve regering onder leiding van Benjamin Disraeli.<sup>8</sup> Zodoende was het doel daarbij dat hij William Gladstone, de liberale voorman, weer aan het hoofd van de Britse regering te krijgen.

---

<sup>4</sup> T.L. Crosby, *Joseph Chamberlain. A most radical imperialist* (Londen 2011) 190.

<sup>5</sup> P.T. Marsh, *Joseph Chamberlain. Entrepreneur in politics* (New Haven 1994) titelblad.

<sup>6</sup> R. Jay, *Joseph Chamberlain. A political study* (New York 1981) 4.

<sup>7</sup> Encyclopædia Britannica (UK), <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/488691/radical> (27 mei 2012).

<sup>8</sup> Crosby, *Joseph Chamberlain*, 24.

Uiteindelijk lukte dit bij nieuwe verkiezingen in 1880. Chamberlain werd onder Gladstone *President of the Board of Trade*, wat zoveel betekende dat hij minister van handel en industrie was. Tijdens zijn periode in het kabinet van Gladstone maakte Chamberlain een verandering door die zeer belangrijk is voor het verdere verloop van zijn politieke carrière. Over de Egyptische kwestie verliet hij het Radicale anti-imperialistische standpunt dat hij tot dan toe altijd gehad had. Richard Jay noemt Chamberlain's '*jingo*'<sup>9</sup> mood aangaande Egypte het eerste echte teken van de nationalistische, imperialistische filosofie die Chamberlain later in zijn leven zou gaan najagen.<sup>10</sup>

Naast dat Chamberlain zich met de net beschreven ommekeer langzamerhand vervreemde van zijn Radicale metgezellen, keerde hij zich ook tegen Gladstone en zijn volgelingen binnen de Liberale Partij door zich tegen het wetsontwerp voor Iers zelfbestuur te verzetten. Dit leidde er zelfs toe dat hij samen met de Markies van Hartington een liberale afscheiding begon, genaamd de Liberale Unionisten. De Unionisten zouden bij de verkiezingen in 1886 samen met de Conservatieven onder leiding van Lord Salisbury een meerderheid verkrijgen. Chamberlain besloot echter geen functie binnen het kabinet van Salisbury te accepteren om zijn volgelingen binnen de Radicale beweging niet tegen het zere been te stoten.

Het kabinet Salisbury bleef tot 1892 aan waarna er een liberaal intermezzo plaatsvond onder leiding van Gladstone tot 1894. Aangezien Chamberlain voor Gladstone een *persona non grata* was geworden na de pijnlijke gebeurtenissen tijdens de Ierse zelfbestuur kwestie, betekende dit dat Chamberlain bijna tien jaar moest wachten tot hij weer een rol van betekenis kon spelen in de Britse politiek. Zoals zijn meest recente biograaf Crosby deze periode beschrijft: '*Chamberlain existed on the margins of political life.*'<sup>11</sup> En dat was logischerwijs niet hoe hij het zich voor zichzelf had voorgesteld. Tot de landelijke verkiezingen van 1895, toen de Conservatieven onder leiding van Lord Salisbury de Liberalen weer afwisselden aan de top van de Britse politiek. Onder Salisbury koos Chamberlain de portefeuille van Koloniën, wat lange tijd als verdomhoekje van het Britse kabinet gegolden had.<sup>12</sup> Later zou echter blijken dat Chamberlain het ministerie van Koloniën de prominentie zou geven die het eerder niet gehad had.<sup>13</sup>

De hierboven beschreven karaktereigenschappen en ervaringen uit zijn tot dan toe

---

<sup>9</sup> Een extreme vorm van patriottisme dat wordt gekenmerkt door een agressieve buitenlandse politiek.

<sup>10</sup> Jay, *Joseph Chamberlain*, 67.

<sup>11</sup> Crosby, *Joseph Chamberlain*, 69.

<sup>12</sup> Jay, *Joseph Chamberlain*, 198.

<sup>13</sup> I. Smith, *The origins of the South African War 1899-1902* (New York 1996) 72.

turbulent te noemen politieke carrière, nam Chamberlain mee naar zijn functie op het ministerie van Koloniën. Het was al duidelijk geworden dat de honger naar macht een belangrijke drijfveer was voor zijn politieke handelen en die macht was hem bijna een decennium ontzegd. De daardoor losgekomen bewijsdrang en het losgelaten anti-imperialistische standpunt zouden ongetwijfeld hun echo vinden in Chamberlain's beleid tijdens zijn ambtsperiode als minister van Koloniën. Binnen deze periode, is Chamberlain's handelen in de aanloop tot de Anglo-Boerenoorlog relevant voor dit onderzoek. Als hoofdverantwoordelijke in het moederland voor het reilen en zeilen in de Britse koloniën en als constant aanwezige factor in de aanloop naar de Anglo-Boerenoorlog, zal Joseph Chamberlain de centrale rol vervullen in dit onderzoek.

### **Probleemstelling en onderzoeksmethode**

Dit onderzoek zal zich concentreren op het handelen van de Britse minister van Koloniën Joseph Chamberlain, tijdens de aanloop naar de Anglo-Boerenoorlog. Logischerwijs speelde hij in die hoedanigheid een grote rol tijdens de gebeurtenissen aan het eind van de 19<sup>e</sup> eeuw die de Anglo-Boerenoorlog zouden inleiden. Maar de vraag is welke rol dit nu eigenlijk was. In de historiografie van de Anglo-Boerenoorlog is al enige discussie geweest over dit vraagstuk. En het is mijns inziens zeer interessant om, met dat historiografische debat in het achterhoofd, het nu volgende vraagstuk te onderzoeken:

*Stuurde Joseph Chamberlain met zijn handelen tijdens de aanloop naar de Anglo-Boerenoorlog welbewust aan op oorlog, of nam hij daarbij ook genoegen met een vreedzame oplossing?*

In de historiografie van dit onderwerp wordt de aanloop naar de Anglo-Boerenoorlog grofweg in twee delen opgesplitst. Allereerst de periode rond de Jameson Raid en vervolgens de periode vanaf de Jameson Raid tot het daadwerkelijk uitbreken van de oorlog. Om het handelen van Chamberlain tijdens deze periode te kunnen kwalificeren moet met een aantal zaken rekening gehouden worden. De situatie was namelijk dat Chamberlain als minister van Koloniën opereerde vanuit het moederland, het Verenigd Koninkrijk. Daarbij maakte hij gebruik van functionarissen ter plekke, the *men on the spot*, die verantwoordelijk waren voor het ten uitvoer brengen van het Britse beleid in Zuid-Afrika. Daarnaast hadden zij uiteraard

een belangrijke rol in de informatievoorziening van het ministerie van Koloniën. En tot slot verliepen onderhandelingen, waar nodig, in veel gevallen via hen. Deze functionarissen hadden een grotere mate van zelfstandigheid dan zij tegenwoordig zouden hebben gehad omdat de communicatiemiddelen en reismogelijkheden destijds niet zo vergevorderd waren als deze tegenwoordig zijn. Om tot een gedegen beantwoording te komen van de centrale vraagstelling van dit onderzoek zal om die reden dus het afzonderlijk handelen van deze functionarissen onderzocht moeten worden evenals de manier waarop Chamberlain in samenwerking met hen zijn beleid in Zuid-Afrika vaststelde en vervolgens ten uitvoer bracht.

Dit zal ik doen aan de hand van twee *case studies*. In de eerste case zal de periode rond de Jameson Raid aan bod komen. En dan specifiek de politieke relatie tussen Chamberlain en Cecil Rhodes. Laatstgenoemde speelde indertijd als één van de machtigste, dan wel niet machtigste mijnmagnaat in Transvaal een prominente rol in de planning en het ten uitvoer brengen van deze *coup d'état* tegen de regering van Kruger. Rhodes was tevens premier van de Kaapkolonie en daarom was Chamberlain politiek eindverantwoordelijke voor zijn handelen tijdens deze samenzwering die de relatie tussen de Britten en Transvaal onder grote spanning zou zetten. De tweede case zal de periode vanaf vijf mei 1897 tot het uitbreken van de Anglo-Boerenoorlog bestrijken. In deze periode geraakte Chamberlain in samenwerking met Alfred Milner, die als Hoge Commissaris de Britse hoofdverantwoordelijke voor koloniale zaken in Zuid-Afrika was, in een diplomatieke wirwar van wederzijds wantrouwen met president Paul Kruger van Transvaal. Een geladen situatie die zou leiden tot de oorlog. Zowel Rhodes als Milner worden gezien als personen die er met hun handelen voor hebben gezorgd dat de relatie tussen het Britse Rijk en Transvaal dusdanig verslechterde dat een oorlog tussen beide bijna niet te voorkomen was. Thomas Pakenham heeft de sectie hoofdstukken die de aanloop naar de oorlog beschrijven in zijn boek *The Boer War* zelfs zeer suggestief *Milner's War* genoemd.<sup>14</sup> Beide mannen, zowel Rhodes als Milner, ondervonden een groot wantrouwen van de kant van de Boeren.

In de case studies zal een tweetal onderzoeksvragen gebruikt worden om het handelen en daarmee de intentie van Chamberlain en zijn functionarissen te analyseren:

*Op welke manier en met welk doel hebben Joseph Chamberlain's functionarissen ter plekke gehandeld?*

---

<sup>14</sup>Thomas Pakenham, *The Boer War*, inhoudsopgave.

*In hoeverre heeft Joseph Chamberlain als politiek eindverantwoordelijke voor hun handelen invloed uitgeoefend/uit kunnen oefenen op het door hen gevoerde beleid?*

Tussen de twee case studies zal ik ook een hoofdstuk wijden aan het handelen van Chamberlain in de roerige periode vlak na de Jameson Raid. Toen stond de relatie tussen het Verenigd Koninkrijk en Transvaal ten slotte op hoogspanning en daarom kan een analyse van Chamberlain's gedrag in die periode ons ter ondersteuning van de twee case studies meer duidelijkheid geven over welke intenties Chamberlain had in de aanloop naar de oorlog.

Tijdens dit onderzoek zal ik twee soorten bronnen gebruiken. Om de context te scheppen waarin Chamberlain tijdens dit onderzoek bekeken zal worden zal veelal secundaire literatuur gebruikt worden. Om vervolgens uitspraken te kunnen doen over de intenties van de drie hoofdpersonen en de mate en de aard van samenwerking tussen Chamberlain en zijn *men on the spot*, zullen primaire bronnen als dagboekfragmenten en correspondentie geraadpleegd worden. Na het doen van deze *case studies* kunnen wellicht enige uitspraken gedaan worden aangaande Chamberlain's rol en handelen in de aanloop naar de oorlog.



## 1. Rhodes en het voorspel van de Jameson Raid

Na de Conventie van Londen uit 1884, waarin de relatie tussen het Verenigd Koninkrijk en Transvaal geregeld werd, was het voor de Britten nog mogelijk de ontwikkeling af te wachten waarbij Transvaal en Oranje Vrijstaat samen met de Kaapkolonie verenigd zouden worden in een Zuid-Afrikaanse federatie onder bestuur van de Britten. De grootschalige goudvondst bij de Witwatersrand, ook wel de Rand genoemd, maakte in 1886 echter een eind aan dit wensdenken. De economische en demografische omstandigheden in de regio veranderde zienderogen, en binnen korte tijd kwamen de zwaktes in de Anglo-Transvaalse relaties weer pijnlijk aan het oppervlak.<sup>15</sup> Het resulteerde allereerst namelijk in een enorme toestroom van Europese arbeidsmigranten, die bekend kwamen te staan als Uitlanders. Toen deze groep alsmar groter werd, voelde de regering van de Zuid-Afrikaanse Republiek, onder leiding van de oude president Paul Kruger, zich genoodzaakt maatregelen te nemen om zich ervan te verzekeren dat deze groep geen mogelijkheid had binnen afzienbare tijd enige politieke macht te verkrijgen binnen de staat. Zo werd bijvoorbeeld de periode dat een Uitlander woonachtig moest zijn in de Transvaal om genaturaliseerd te worden en de daarbij horende burgerrechten te verkrijgen, omhoog gebracht tot veertien jaar in 1890.<sup>16</sup>

Logischerwijs leidden deze maatregelen tot onvrede onder de Uitlanders. Deze anti-Krugersentimenten werden door een aantal partijen handenwrijvend gade geslagen. Zo waren daar jonge Afrikaner hervormers die van de ultraconservatieve Kruger afwilden, de Britse regering die de oligarchie van Kruger graag vervangen zag door een groep progressievere politici die een minder vijandige houding aan zouden nemen tegenover de Britten en tot slot een groepje steenrijke mijnmagnaten - ook wel de *Randlords* genoemd - die de macht wilden grijpen over de goudindustrie bij Witwatersrand en daarom Kruger ook liever kwijt dan rijk waren.<sup>17</sup> Het was simpelweg afwachten welke van deze groepen het heft in handen zou nemen en een initiatief zou nemen de regering van Kruger naar de kroon te steken.

---

<sup>15</sup>Judd en Surridge, *The Boer War*, 31-32.

<sup>16</sup>Smith, *The origins*, 49.

<sup>17</sup>Ibidem, 70-71.

## **De schakel tussen Zuid-Afrika en de Britse regering: Cecil Rhodes**

De goudvondst in Transvaal zorgde zoals eerder al genoemd voor grote economische en demografische veranderingen in de regio. Naast de enorme toestroom van arbeidsimmigranten vond er echter ook een belangrijke verandering plaats in de regionale machtsbalans. Waar namelijk de zuidelijke, aan het water gelegen Kaapkolonie eerder het centrum van de handel en economische voorspoed was geweest, verschoof dit zwaartepunt vanaf 1886 langzaam richting Transvaal. Deze ontwikkelingen hadden ook gevolgen voor de mate waarin de Britse regering hun invloed uit konden oefenen in de regio. Lange tijd was de Kaapkolonie namelijk het instrument geweest waarmee zij zowel de Britse belangen in de regio wist te waarborgen als de ambities van Transvaal kon kanaliseren in een, vanuit Brits perspectief gezien, wenselijke richting.<sup>18</sup> Nu moest er rekening gehouden worden met een nieuwe sterke pion op het schaakbord.

De man die zowel op economisch als politiek vlak in deze periode de schakel was tussen de Kaapkolonie en de Britse regering was Cecil Rhodes. Hij was sinds 1890 premier van de Kaapkolonie dankzij een samenwerking met de politieke partij Afrikaner Bond onder leiding van Jan Hofmeyr. Daarnaast was hij oprichter en directeur van de *British South Africa Company* (hierna: BSAC). Een bedrijf dat qua opzet te vergelijken is met de Nederlandse Verenigde Oost-Indische Compagnie (hierna: VOC). Het merendeel van hun kapitaal was namelijk afkomstig van aandelenemissies en net als de VOC beschikten zij over een eigen gewapende troepenmacht die gebruikt werd voor zowel verdedigende als offensieve doeleinden. Bij offensieve doeleinden moet gedacht worden aan het veroveren van land op tribale stammen. Op die wijze behartigde Rhodes dus in verregaande mate de Britse economische en politieke belangen in Zuid-Afrika.

Rhodes, een doorgewinterd imperialist, was in tegenstelling tot sommigen van zijn Britse imperialistische medestanders voorstander van een vreedzame aanpak in Zuid-Afrika. Hij had een duidelijk plan waarmee hij heel Zuid-Afrika onder Britse invloed wilde krijgen. Geheel naar Canadees voorbeeld wilde hij de bestaande Britse koloniën in combinatie met de twee Boerenrepublieken Transvaal en Oranje Vrijstaat een Zuid-Afrikaanse federatie laten vormen, die met enige vorm van zelfbestuur onder de Britse kroon zouden komen te bestaan. Het steeds sterker wordende Transvaal incorporeren was de laatste horde. Zoals gezegd wilde Rhodes dit op een vreedzame manier bewerkstelligen, door de republiek van Kruger te omringen met Brits territorium waardoor Transvaal afhankelijk was van Britse spoorwegen en

---

<sup>18</sup> Smith, *The origins*, 75.

havens voor een goede im- en export. Daarnaast was Rhodes van mening dat de Uitlanders een steeds groter percentage van de bevolking van Transvaal zouden gaan uitmaken, tot zij op een gegeven moment de Boeren in aantal zouden overstijgen.

De aanleg van een spoorlijn vanaf de aan de oostkust gelegen Delagoabaai naar de Rand leek echter roet in het eten te gooien voor Rhodes en de Britse regering. Door een negatieve houding van de Duitsers leek de kans op het onder controle krijgen van de Delagoabaai nihil. Zodoende zou Transvaal met de nieuwe spoorlijn toegang krijgen tot een haven die niet, zoals de havens in de Kaapkolonie en Natal, onder Britse controle stond. Dit zou de economische onafhankelijkheid van Transvaal alleen maar vergroten en dit zou betekenen dat de plannen van Rhodes aangaande een toekomstige Zuid-Afrikaanse federatie waar Transvaal deel van zou uitmaken, voorlopig de koelkast in konden. Dit kon hij niet over zijn kant laten gaan en langzamerhand raakte hij meer en meer overtuigd van het feit dat er misschien geweld, of de dreiging van geweld aan te pas moest komen om de totstandkoming van een Zuid-Afrikaanse federatie te bewerkstelligen. Rhodes moest met een plan komen om de tegendraadse Kruger van het toneel te krijgen. Dat plan zou er komen en zou de geschiedenisboeken in gaan als de Jameson Raid.<sup>19</sup>

## **Het plan**

Het initiële plan om middels een samenzwering de regering van Kruger omver te werpen was niet afkomstig van Rhodes zelf. Toenmalig Hoge Commissaris Sir Henry Loch kwam al in 1894 met een dergelijk plan. Tijdens een bezoek aan Transvaal in 1893 raakte hij overtuigd van het feit dat er dusdanig veel onvrede was onder de Uitlanders over hun leefsituatie aldaar, dat er weinig tegenstand zou zijn wanneer de Britten een poging zouden wagen de republiek van Kruger weer onder de Britse kroon te krijgen. Iets dat hij als overtuigd imperialist graag zag gebeuren. De onvrede bij de Uitlanders kon volgens hem zelfs een helpende factor zijn. Middels een gewapende interventie bij een eventuele opstand van de Uitlanders in Johannesburg konden de Britten proberen de regering van Kruger van de troon te stoten. Toen Loch vervolgens in 1894 weer een bezoek bracht aan de Boerenrepubliek kon hij zich niet weerhouden van het maken van een globale inventarisatie van het aantal Britse burgers dat een vuurwapen bezat.<sup>20</sup> Dit lijkt een aanwijzing voor het feit dat Loch de kansen voor een succesvol verloop van een eventuele opstand van de Uitlanders aan het inschatten was. Hij

---

<sup>19</sup> Smith, *The origins*, 76-77.

<sup>20</sup> J. van der Poel, *The Jameson Raid* (Kaapstad 1951) 14.

was daarbij van mening dat het zeer belangrijk was dat de Britten een rol innamen in het geheel omdat het gevaar anders bestond dat de Uitlanders bij een succesvolle opstand de onafhankelijkheid van Transvaal zouden behouden en een negatieve houding aan zouden nemen tegenover een eventuele Zuid-Afrikaanse federatie onder de Britse kroon. Loch maakt melding van dit standpunt in een geheim telegram naar het Britse ministerie van Koloniën op 18 juli 1894 waaruit Iain Smith een stuk citeert in zijn boek over de aanloop naar de Anglo-Boerenoorlog.<sup>21</sup> Loch zag een rol voor de Britten weggelegd in de vorm van het inzetten van de grenspolitie van Beetsjoeanaland<sup>22</sup> voor de gewapende interventie bij ongeregelde toestanden in Johannesburg.<sup>23</sup> Voordat de situatie in Transvaal zich kon ontwikkelen tot het punt waarop Loch zinspeelde werd zijn plan echter als te gevaarlijk bestempeld door het Britse ministerie van Koloniën. De Britten hadden namelijk nog altijd een wrange nasmaak overgehouden aan het eerste conflict met de Boeren dat had geresulteerd in de vernedering bij Majuba in 1881. En volgens het Britse ministerie van Koloniën moest alles in het werk gesteld worden om een tweede Zuid-Afrikaanse Oorlog te voorkomen.<sup>24</sup> Het plan van Loch leek uit te gaan als een nachtkaaars.

### **Rhodes' variant en de voorbereidingen**

Het plan van Loch werd echter nieuw leven in geblazen door Rhodes. Zij het met een aantal veranderingen zodat er een grotere kans bestond dat de Britse regering het in ieder geval niet actief zou tegenwerken zoals bij Loch het geval was geweest. Nu volgt een beschrijving van het plan van Rhodes en worden de belangrijkste voorbereidingsmaatregelen besproken die Rhodes nam om een zo goed mogelijke uitgangspositie te creëren voor zijn *coup* tegen de regering van Kruger.

Net als bij het plan van Loch had Rhodes' plan drie componenten. Allereerst een opstand op de Rand, daarnaast een troepenmacht klaar voor interventie gestationeerd in het grensgebied van Transvaal en Beetsjoeanaland en tot slot de aanwezigheid van de Hoge Commissaris in Johannesburg om te bemiddelen namens de Britten tussen de opstandelingen en de regering van Kruger. De meest noemenswaardige verandering was dat een eventuele gewapende interventie niet uitgevoerd zou worden door Britse troepen die afkomstig waren

---

<sup>21</sup> Smith, *The origins*, 78.

<sup>22</sup> Nederlandse benaming voor het Britse *Bechuanaland Protectorate*, dat een Britse kolonie was aan de westelijke grens van Transvaal.

<sup>23</sup> Van der Poel, *The Jameson Raid*, 17.

<sup>24</sup> Smith, *The origins*, 78.

van Brits grondgebied, maar door een troepenmacht van de BSAC die gestationeerd zou zijn in een grensgebied met Transvaal. De Britse regering had al toegezegd dit grensgebied, gelegen in het Britse protectoraat Beetsjoeanaland, over te dragen aan de BSAC van Rhodes voor de bouw van een spoorweg van Mafeking naar de stad Bulawayo in het toenmalig Rhodesië. Op die manier werd de Britse regering op een veiligere afstand gehouden.<sup>25</sup>

Vervolgens kon Rhodes beginnen met de voorbereidingen voor zijn plan. Allereerst was het belangrijk om de Uitlanders in Transvaal op een goede manier te organiseren. Aangezien de opstand van de Uitlanders in Johannesburg de kern vormde van Rhodes' plan, moest hij ervoor zorgen dat er op dit gebied zo min mogelijk aan het toeval overgelaten zou worden. Als instrument voor het organiseren van Uitlanders gebruikte Rhodes de reeds bestaande *Transvaal National Union*. Dit was origineel een organisatie, in 1892 opgericht, die vocht voor meer politieke rechten voor de Uitlanders. En dat wilden zij voor elkaar krijgen zonder het opnemen van wapens en via de constitutionele weg. Daarbij ontbrak het hen echter aan de financiële middelen en werd er door de grote mijnmagnaten niet of nauwelijks naar hen omgekeken.<sup>26</sup> Dit veranderde echter in de loop van 1885, toen Rhodes besloot de opstand van de Uitlanders zowel te subsidiëren als te organiseren. Daarnaast waren ook de rijke mijnmagnaten in de regio, net als Rhodes, van mening dat de regering van Kruger het veld moest ruimen en zo gingen zij zich actief met deze *National Union* bemoeien. Aan het hoofd van de beweging kwamen onder andere de rijke mijnmagnaten Lionel Phillips en Charles Leonard te staan, en de hervormingsbeweging kreeg als zodanig in samenwerking met Rhodes een nieuwe impuls. Daarbij was het voor Rhodes wel zeer belangrijk dat hij wist te voorkomen dat de beweging niet tot een vergelijk zou komen met de regering van Kruger wanneer zij van mening waren dat hun winst voor de toekomst was veilig gesteld. Ook moest hij zien te voorkomen dat zij hun eigen republiek zouden uitroepen die even vijandig tegenover een Britse Zuid-Afrikaanse Federatie zou staan als de regering van de oude Boerenleider.<sup>27</sup>

Tot slot was het voor Rhodes zaak om de juiste personen op de juiste ambtelijke functies te krijgen. Vooral de positie van Hoge Commissaris zou belangrijk worden aangezien deze persoon er volgens Rhodes' plan voor moest zorgen dat het tot een fluwelen revolutie zou komen waarbij de regering van Kruger vervangen zou worden. De toen nog zittende liberale premier Rosebery werd door Rhodes overgehaald om Sir Hercules Robinson aan te

---

<sup>25</sup> Smith, *The origins*, 78-79.

<sup>26</sup> Van der Poel, *The Jameson Raid*, 7.

<sup>27</sup> Smith, *The origins*, 84.

wijzen als opvolger van Sir Henry Loch als Hoge Commissaris van Zuid-Afrika. Een benoeming die veel stof deed opwaaien, aangezien het er alles van weg had dat van te voren al bekend was dat Robinson precies zou doen wat Rhodes hem op zou dragen. En dat hij zijn aanstelling enkel daaraan te danken had.<sup>28</sup> Graham Bower werd aangesteld als secondant van Robinson.

Bij een opstand in Johannesburg zou Robinson als Brits functionaris komen bemiddelen tussen de opstandelingen en de regering van Kruger om zogenaamd bloedvergieten te voorkomen. In de biografie van Chamberlain geschreven door J.L Garvin is een volledige brief van Robinson naar het ministerie van Koloniën opgenomen waarin door hem precies uit de doeken wordt gedaan wat zijn rol zou zijn in Johannesburg volgens het plan van Rhodes. Hij zou het bevel geven tot verkiezingen van een wetgevend orgaan, waaraan elke volwassen blanke man aan mee zou mogen doen. Daarbij was Robinson van mening dat de Uitlanders het merendeel van die groep kiezers zou uitmaken. Het meest wenselijke resultaat van die verkiezingen zou volgens hem de transformatie van Transvaal in een zichzelf besturende Britse kolonie zijn. Daarbij zei hij echter gelijk dat hij dacht dat dit zeer moeilijk zou worden.<sup>29</sup>

Op 23 juni 1895 vond er in het Britse moederland een belangrijke ontwikkeling plaats. Het liberale kabinet van Rosebery viel en de veel conservatievere Salisbury kwam aan de macht. In zijn kabinet koos de overtuigde imperialist Joseph Chamberlain de post van minister van Koloniën. Als imperialist met een sterke ondernemersgeest stelde hij zich tot doel dat de Britse koloniën een sterkere economische betekenis moesten hebben voor het Britse moederland. Daarnaast wilde hij ervoor zorgen dat de macht van het Britse Rijk geconsolideerd moest worden en waar dit kon zelfs uitgebreid.<sup>30</sup> Vanuit deze optiek was hij er logischerwijs net als Rhodes van overtuigd dat het beter was dat de regering van Kruger plaats moest maken voor een regering die een minder vijandige houding aan zou nemen ten opzichte van de Britse inmenging in de regio. Daarbij moest Chamberlain er echter gezien zijn positie een discretere werkwijze op na houden dan bijvoorbeeld een Rhodes. Met de komst van Chamberlain leken alle pionnen voor Rhodes op de goede plek te staan en kon hij toe gaan werken naar de climax, de door hem zo gewenste verwijdering van Kruger van het politieke toneel van Transvaal.

---

<sup>28</sup> E. Pakenham, *Jameson's Raid. An extraordinary episode in our history and the prelude to the Boer War of 1899* (Londen 1960) 24.; van der Poel, *The Jameson Raid*, 23.; Smith, *The origins of the South African War*, 79.

<sup>29</sup> J.L Garvin, *The Life of Joseph Chamberlain* vol. III, 1895-1900 (Londen 1934) 61-62.

<sup>30</sup> Crosby, *Joseph Chamberlain*, 112.

## 2. Chamberlain en Rhodes

*'Dear Mr. Chamberlain, I am glad you have taken the Colonial Office because even if you differ with me as to my part of the world. I know full well you will always come to a decision and before your assumption of office the difficulty was to get anything decided whether yes or no. [...] Yours truly,*

*C.J. Rhodes'*

Fragment uit een brief van Rhodes naar Chamberlain  
(9 juli 1895)<sup>31</sup>

*'Dear Mr. Rhodes, I am very glad to have your letter of 9 inst., and do not doubt that we shall be able to co-operate cordially for the mutual interests of the Colony and the United Kingdom. As far as I understand your main lines of policy I believe that I am in general agreement with you, and if we ever differ on points of detail I hope that as sensible man of business we shall be able to give and take, and so come to an understanding. [...] I am yours truly,*

*J. Chamberlain'*

Fragment uit een brief van Chamberlain naar Rhodes  
(31 juli 1895)<sup>32</sup>

Gelijk op het moment dat Rhodes het nieuws van de benoeming van de nieuwe minister van Koloniën vernam ondernam hij actie. Hij stuurde één van zijn agenten, Rutherford Harris, naar Londen om daar het principe akkoord over de overdracht van het protectoraat Beetsjoeanaland naar de BSAC dat hij met de liberale regering van Rosebery had gesloten, te laten bevestigen door de nieuwe regering van Salisbury. De nieuwe minister van Koloniën Joseph Chamberlain was daarvoor de aangewezen persoon. En naast dat hij Harris naar Londen stuurde, legde Rhodes het verzoek ook persoonlijk neer bij Chamberlain middels een brief. De officiële argumenten voor de overdracht van het protectoraat waren enerzijds dat de vorige regering al had toegezegd en anderzijds dat Rhodes een spoorlijn zou aanleggen van Mafeking naar Bulawayo in Rhodesië die de Britse regering economisch gezien geen windeieren zou leggen. Rhodes' echte reden voor het verzoek tot overdracht van het protectoraat naar zijn BSAC was natuurlijk dat er zodoende in het grensgebied met Transvaal een troepenmacht gestationeerd kon worden die de op handen zijnde opstand in Johannesburg

---

<sup>31</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 33.

<sup>32</sup> *Ibidem*, 34.

kon ondersteunen. Het was nu aan Rhodes om Chamberlain op de hoogte te stellen van deze reden om het verzoek met goed gevolg door de Britse regering te krijgen. Nu kwam Harris in beeld die op 1 augustus in Londen arriveerde. Samen met Lord Grey, een persoonlijke vriend van Chamberlain maar ook aanhanger van de plannen van Rhodes, knoopte hij een serie gesprekken aan met Chamberlain en enige ambtenaren in de periode van augustus tot november.

Gelijk aan het begin van deze gesprekken verwees Harris naar de onrustige situatie in Johannesburg, waarna hij de connectie maakte met de wens van Rhodes om het protectoraat Beetsjoeanaland aan zijn BSAC toegewezen te krijgen. Hiermee probeerde Harris aan Chamberlain te ventileren welke functie Rhodes werkelijk zag voor het grensgebied tussen het protectoraat en Transvaal. Namelijk die van uitvalsbasis voor een gewapende troepenmacht ter ondersteuning van de opstand in Johannesburg. Chamberlain legde Harris echter het zwijgen op voor hij iets kon zeggen. Dit wijst er duidelijk op dat Chamberlain een onderscheid wilde maken tussen wat hij als minister van Koloniën te weten zou komen en wat hij als privépersoon zou horen van persoonlijke medewerkers. Later zou Chamberlain in privé-sferen echter van Grey alsnog de informatie tot zich nemen.<sup>33</sup>

Er was nu, met het op de hoogte stellen van Chamberlain, een ongebruikelijke situatie ontstaan. Rhodes had nu namelijk via een omweg, namelijk via zijn agenten Harris en Grey, feitelijk om de steun van een Britse minister gevraagd voor de invasie van een ogenschijnlijk soeverein land. Ook al zagen de Britten dat laatste anders. Volgens Crosby, schrijver van de laatste biografie over Chamberlain, was dit duidelijk een voorbeeld van Rhodes' neiging om eenzijdig alle tradities en gebruiken betreffende de internationale betrekkingen in die tijd aan zijn laars te lappen.<sup>34</sup> Chamberlain begaf zich op zijn beurt ook op glad ijs. Hij had weliswaar nog geen goedkeuring gegeven aan Rhodes' verzoek om overdracht van het protectoraat Beetsjoeanaland, maar hij had, zoals net naar voren is gekomen, wel degelijk weet van de plannen die Rhodes met het protectoraat had. Daarmee manoeuvreerde Chamberlain zichzelf niet alleen in de positie van medeplichtige maar zorgde hij er in zijn hoedanigheid als minister ook voor dat de gehele Britse regering indirect betrokken raakte in het geheel.<sup>35</sup> Naast Chamberlain moest ook Sir Hercules Robinson, de Hoge Commissaris, door Rhodes op de hoogte gesteld worden van de gang van zaken. Robinson had namelijk, zoals eerder uitgelegd, een belangrijke rol in het gehele plan als bemiddelaar tussen de Uitlanders en Kruger's

---

<sup>33</sup> Marsh, *Joseph Chamberlain*, 376-377.

<sup>34</sup> Crosby, *Joseph Chamberlain*, 134.

<sup>35</sup> *Ibidem*, 134.



regering. Rhodes speelde dit echter via Graham Bower, de secondant van Robinson en iemand waar hij al lange tijd bevriend mee was. Rhodes vroeg Bower of het slim was Robinson op de hoogte te stellen van het plan. En samen besloten ze net als bij Chamberlain om Robinson als privépersoon op de hoogte te stellen en voor de buitenwereld geheim te houden dat hij de kennis bezat. Nu waren zowel Chamberlain, als zijn hoogste koloniale ambtenaar in Zuid-Afrika op de hoogte van de op handen zijnde *coup d'état*.<sup>36</sup>

Ondanks dat Chamberlain nu in ieder geval deels op de hoogte was van de plannen van Rhodes was de relatie tussen de mannen er niet één die overliep van wederzijds vertrouwen. Chamberlain weigerde mede daarom het verzoek van Rhodes volledig in te willigen en kwam met een compromis. In plaats van het gehele protectoraat Beetsjoeanaland over te dragen aan de BSAC, moest Rhodes genoegen nemen met een smalle strook land aan de westgrens met Transvaal, de *Pitsanistrip*.<sup>37</sup> De overdracht vond plaats op 18 oktober 1895. Hierover had Chamberlain goed nagedacht, aangezien de strook naast dat het kon dienen als uitvalsbasis voor de troepenmacht die Rhodes daar wilde stationeren, ook breed genoeg was voor een aan te leggen spoorlijn richting Bulawayo. Op deze manier kon Chamberlain altijd beweren dat de spoorlijn de reden was dat hij het stuk land over had gedragen aan Rhodes.

Het was tegen het eind van 1895 duidelijk geworden dat Chamberlain zijn vingers, voor zover mogelijk, niet teveel wilde branden aan de situatie in Transvaal. Dat wil zeggen, hij wilde niet teveel direct contact met Rhodes of zijn mensen hebben om de zaken te bespreken. Maar Chamberlain heeft wel degelijk in ieder geval op twee momenten directe invloed gehad op de gang van zaken in de voorbereiding van de opstand in Johannesburg. Allereerst gaf hij in samenspraak met Lord Salisbury en andere leden van het kabinet goedkeuring aan het plan van aanpak dat Robinson hem per brief had doen toekomen.<sup>38</sup> In de brief van 4 november 1895 beantwoordde Robinson vijf vragen die Chamberlain hem gesteld had over de situatie in Transvaal en over hoe hij (Robinson) dacht dat er gehandeld moest worden wanneer het moment was aangebroken dat de opstand in Johannesburg plaats zou vinden. De brief staat volledig afgedrukt in de biografie over Chamberlain van Garvin.<sup>39</sup> Chamberlain geeft de goedkeuring voor Robinson's plan van aanpak middels een telegram op zes december waarin hij zei 'Agree generally with your idea in private letter of Nov. 4th [...] I take for granted that no movement will take place unless success is certain. A fiasco would

---

<sup>36</sup> Pakenham, *Jameson's Raid*, 182-183.

<sup>37</sup> Vernoemd naar het kleine grensdorpje Pitsani dat in de strook gelegen was.

<sup>38</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 63.

<sup>39</sup> *Ibidem*, 59-62.

be most disastrous'<sup>40</sup> Het is duidelijk dat Chamberlain zijn Hoge Commissaris op die manier dus gedetailleerde instructies gaf over hoe te handelen wanneer de opstand van de Uitlanders in Johannesburg plaats zou vinden. Het tweede moment waarop Chamberlain directe invloed had in de aanloop naar de opstand vond plaats in de tweede helft van december 1895 en had te maken met een gebeurtenis op het Amerikaanse continent. Daar dreigde de president van de Verenigde Staten van dat moment, Stephen Grover Cleveland, in een boodschap naar het Amerikaanse Congres van 17 december, met oorlog tegen de Britten. De reden daarvoor was onenigheid over de grens tussen Venezuela en Brits Guyana. Vanuit dit licht vroeg Sir Robert Meade, een ambtenaar van het ministerie van Koloniën, zich in een brief af of deze zaak invloed moest hebben op de situatie in Transvaal.<sup>41</sup> Daarop stuurde Chamberlain op 18 december een brief terug naar Meade waarin het volgende stond: '[...] It seems to me that either it (de opstand in Johannesburg) should come *at once* or be postponed for a year or two at least. Can we ensure this? [...]'<sup>42</sup> Hier uit blijkt niet alleen dat Chamberlain precies wist wat er gaande was maar uit deze correspondentie met Robinson en Meade blijkt ook dat hij zeker wilde zijn van het feit dat de Britse belangen zouden worden gewaarborgd. Chamberlain zat er als politiek eindverantwoordelijke tot over zijn oren in.

Ondertussen was Leander Starr Jameson volgens Rhodes' plan als leidinggevende met zijn troepenmacht van 1,500 man gestationeerd aan de westelijke grens van Transvaal. De troepenmacht bestond uit eenheden afkomstig van de bereden politie van Mashonaland en Rhodesië, het Britse politiekorps van Bechuanaland en de vrijwilligerseenheid van de Hertog van Edinburgh.<sup>43</sup> De opstand in Johannesburg stond gepland voor 28 december 1895. In Johannesburg liepen de ontwikkelingen echter compleet niet volgens plan. De leidinggevendenden van de *National Union* kregen het niet voor elkaar om genoeg mensen op de been te krijgen voor een opstand, er was simpelweg niet genoeg animo. Ze zagen in dat de opstand uitgesteld moest worden en stelden Jameson hier per telegram van op de hoogte op 26 december.<sup>44</sup> Ondanks dit alles besloot Jameson toch op 29 december Transvaal in te vallen om op die manier alsnog een opstand in Johannesburg te forceren. Later bleek dat Kruger op de hoogte was van een dergelijke inval van Transvaal. Op een dikke twintig kilometer van Johannesburg, bij Doornkop, werd Jameson op 2 januari 1896 met zijn manschappen omsingeld door Boerencommando's en gevangen genomen. Rhodes en Chamberlain

---

<sup>40</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 63.

<sup>41</sup> *Ibidem*, 71.

<sup>42</sup> *Ibidem*, 72.

<sup>43</sup> Van der Poel, *Jameson Raid*, 60.

<sup>44</sup> *Ibidem*, 78.

vernamen het nieuws van Jameson's vrijbuitery op 29 en 30 december. Beide mannen veroordeelden Jameson. Chamberlain gaat bij het horen van het nieuws gelijk over tot schadebeperking. Garvin beschrijft in zijn biografie op welke manier hij dit deed. Hij laat Hoge Commissaris Robinson, als verlengstuk van de Britse regering ter plekke, de inval van Jameson openlijk veroordelen. Vervolgens stuurt hij een telegram naar Kruger waarin hij de inval verwerpt. En tot slot doet hij hetzelfde naar zijn politiek leider, Lord Salisbury. Chamberlain had gegokt en verloren, nu was het zaak de schade beperkt te houden, zowel in Afrika als in het moederland, aangezien zijn hoofd al op het hakblok leek te liggen en de liberale oppositie logischerwijs maar al te graag de rol van beul zouden willen vertolken. Daarnaast leek Chamberlain, zij het gewild of ongewild, zijn land een stapje dichterbij een oorlog met Transvaal gebracht te hebben.

### **De impact van de raid voor de Brits-Transvaalse betrekkingen**

Uit het voorgaande komt duidelijk naar voren welk risicovol beleid Rhodes voerde in Zuid-Afrika. Daarnaast had hij nagelaten de operatie van Jameson gelijk, toen hij voor zichzelf had besloten dat de opstand uitgesteld zou worden, af te blazen. Later zou Rhodes verklaren dat hij nooit had gedacht dat Jameson ondanks de negatieve geluiden uit Johannesburg er alsnog op uit zou trekken.<sup>45</sup> Daarnaast kan geconcludeerd worden dat Chamberlain in verregaande mate medeplichtig was doordat hij in zijn hoedanigheid als minister van Koloniën in verregaande mate op de hoogte was van de samenzwering. Het lijkt echter een vaststaand feit dat de daadwerkelijke inval van Jameson, volledig het werk van Jameson zelf was en dat zowel Rhodes als Chamberlain daar niet op gerekend hadden. Ter ondersteuning van deze conclusie maak ik melding van een telegram dat Chamberlain op 29 december nog naar Robinson stuurde waarin hij uitspreekt dat hij een eventuele inval om een opstand in Johannesburg te forceren niet steunt. En dat hij in het geval het alsnog doorgang zou vinden, verregaande maatregelen zou nemen Rhodes en de BSAC.

De relatie tussen Transvaal en de Britten kwam door de gebeurtenissen rond de jaarwisseling verschrikkelijk onder druk te staan. De escalatie tot een gewapend conflict leek met rasse schreden dichterbij te komen. De Britten leken niet alleen hun plannen met Transvaal als onderdeel van een Zuid-Afrikaanse federatie op te moeten geven. Er sloeg namelijk een golf van verontwaardiging door heel Zuid-Afrika en de ontwikkeling van Afrikaans nationalisme en republicanisme kreeg zodoende een boost. Oranje Vrijstaat, dat

---

<sup>45</sup> Van der Poel, *Jameson Raid*, 89.

zich afzijdig had gehouden trok meer naar haar zusterrepubliek toe. Zelfs in de Kaapkolonie, waar de Britten van oudsher een sterke vinger in de pap hadden, leken anti-Britse sentimenten hoogtij te vieren. Zij voelden zich logischerwijs verraden door Rhodes en zagen hun vooroordelen over de imperialistische Britse regering bevestigd.

Iain Smith onderstreept dat laatste en verwijst de Britse regering en dus Chamberlain in keiharde bewoordingen richting de beklagdenbank. Volgens hem waren twee componenten in het plan van Rhodes, waar de Britse regering zorg voor had gedragen, dusdanig belangrijk dat het plan zonder deze componenten nooit had uit kunnen groeien tot hetgeen er uiteindelijk heeft plaatsgevonden. Met die componenten bedoelt Smith de toegezegde interventie van de Hoge Commissaris als arbiter bij een opstand in Johannesburg en het mede mogelijk maken van een gewapende interventie onder leiding van Jameson. Daarover zegt hij verder ‘The role of the British government was therefore not marginal but vital to the whole conspiracy.’<sup>46</sup> Oftewel, de Britse regering had een essentiële rol in de gehele samenzwering. Chamberlain had geen medewerking kunnen verlenen aan de plannen van Rhodes, waarna het niet waarschijnlijk was geweest dat hij deze in de oorspronkelijke vorm had doorgezet. Al blijft dit gissen. Chamberlain nam een enorm risico met zijn handelen in samenwerking met Rhodes. Thomas Pakenham verwoordt dit op beeldende wijze in zijn boek over de Anglo-Boerenoorlog. Hij beschrijft de situatie waarin Chamberlain zichzelf manoeuvreerde als die van twee koorddansers op een gespannen koord. Wie, vraagt Pakenham zich vervolgens af, behalve een zeer dapper man of een gek, zou een koord delen met Cecil Rhodes?<sup>47</sup>

Concluderend kan gezegd worden dat Chamberlain op twee manieren een enorm risico had genomen. Enerzijds door een faciliterende rol te spelen in de planning van de samenzwering. Anderzijds door eenmaal betrokken in het plan, erg veel ruimte te laten aan Rhodes om zijn eigen invulling te geven aan de gang van zaken. Daarbij had hij zich ook kunnen bedenken dat bij een eventuele mislukking van het plan, de relatief slechte verstandhouding tussen Transvaal en de Britten er toe bij zou kunnen hebben gedragen dat de situatie zou escaleren in een gewapend conflict. Eerlijkheidshalve dient daarbij echter wel de kanttekening te worden geplaatst dat ondanks alle fouten die Chamberlain maakte en al de risico’s die hij nam, hij in eerste instantie waarschijnlijk overgehaald werd tot deelname in het plot door het vooruitzicht van een geweldloze oplossing voor het probleem Transvaal. Chamberlain had mijns inziens dus, ondanks het onwettige karakter van de samenzwering, de

---

<sup>46</sup> Smith, *The origins*, 97.

<sup>47</sup> Pakenham, *The Boer War*, 28.

intentie om een 'vreedzame' oplossing te zoeken voor de dwarsliggende Kruger. Het staat echter buiten kijf dat de gebeurtenissen rond de Jameson Raid en dus indirect het handelen van Joseph Chamberlain, ertoe bij hebben gedragen dat de situatie in Zuid-Afrika dusdanig was gevorderd, dat een oorlog op ten duur onvermijdelijk leek.

### 3. Chamberlain na de raid

*'[...] I have come to the conclusion that there is only one way of avoiding these two possible contingencies, and that is by convincing Kruger that we are in earnest and mean to defend the Convention with all our strength. My hope is that he will then give way as he has done before [...]*'

Fragment uit een brief van Chamberlain naar Salisbury  
(19 april 1897)<sup>48</sup>

#### Spanningen nemen toe

Tijdens de Jameson Raid waren de klachten van de Uitlanders over het door Kruger jegens hen gevoerde beleid voor de Britten nog geen halszaak. Zij wilden het enkel op slinkse wijze gebruiken om de geplande *coup d'état* in Transvaal mee in te leiden. Na dit debacle zou deze zaak, ook wel de Uitlanderkwestie genoemd, echter de kern van het Britse beleid jegens Transvaal gaan vormen. Dit gegeven had een bepaalde uitwerking op de relatie tussen de Uitlanders in Transvaal en de Britse regering. Want waar de Britse regering de Uitlanderkwestie als iets belangrijks ging zien, gingen de Uitlanders op hun beurt, meer dan voorheen, achter hun zaak staan. En gingen zij daarbij de Britse functionarissen ter plekke steeds meer zien als voorvechters van hun belangen.<sup>49</sup> Daarnaast werden de Uitlanders nog meer dan voor de Jameson Raid als buitenstaanders gezien door de Afrikaner bevolking, omdat zij in het algemeen als medeplichtigen gezien werden bij de poging de regering van Kruger omver te werpen. Iain Smith noemt hen in zijn boek over het ontstaan van de Anglo-Boerenoorlog, kijkend vanuit Transvaals perspectief, zelfs beeldend 'een potentieel Trojaans Paard in Transvaal dat samenwerkte met de vijanden van buitenaf'.<sup>50</sup> Daarnaast had de mislukte raid vanuit Brits perspectief een averechts effect gehad aangaande de positie van Kruger's regering. Kruger had nu namelijk een veel sterkere positie dan voor de raid. Een aftreden van de regering van Kruger leek in de nabije toekomst geenszins tot de mogelijkheden te behoren. Terwijl dit toch als de meest wenselijke uitkomst werd gezien door Chamberlain en zijn collega's in de Britse regering.

Naast de interne strubbelingen binnen Transvaal kreeg Chamberlain ook te maken met een externe factor die de spanning in de regio opvoerde. Die factor was de keizer van het

<sup>48</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 141-142.

<sup>49</sup> Smith, *The origins*, 113.

<sup>50</sup> *Ibidem*, 105.

Duitse Rijk, Keizer Wilhelm II. Hij had op 3 januari 1896, vlak nadat Jameson en zijn manschappen zich over hadden gegeven aan Kruger, een telegram gestuurd naar de Transvaalse president. Waarin hij Kruger met de volgende woorden feliciteerde met de succesvolle operatie:

‘I express to you my sincere congratulations that without calling on the aid of friendly Powers you and your people, by your own energy against the armed bands which have broken into your country as disturbers of the peace, have succeeded in re-establishing peace and defending the independence of the country against attacks from without.’<sup>51</sup>

Naast de felicitatie, wat op zichzelf al opmerkelijk was, liet de Duitse keizer in de rest van het telegram duidelijk merken dat hij kant koos tegen de Britten aangezien hij de soevereiniteit van Transvaal onderstreepte. Dit zorgde logischerwijs voor veel ophef bij zowel de Britse regering als de Britse bevolking. Het werd opgevat als een aanval op de Britse positie in Zuid-Afrika en Chamberlain zag dit ook als zodanig. Daarnaast was het zo dat Kruger met deze boodschap van de Duitse Keizer een machtige bondgenoot leek te krijgen om extra gewicht in de strijd te kunnen gooien tegen Britse inmenging in zijn Republiek. Chamberlain wilde hier op krachtige manier op reageren.

In een brief naar Salisbury schreef hij daarom dat een ‘act of vigour’, oftewel een krachtige daad, in de vorm van een telegram, nodig was als antwoord op het telegram van de Keizer. Verder doet hij de suggesties voor het vergroten van het aantal oorlogsschepen en de troepenmacht in Kaapstad.<sup>52</sup> Volgens veel historici doet hij dit niet in de laatste plaats om zijn positie in het Verenigd Koninkrijk weer iets te versterken nadat deze een knauw had gehad na de gebeurtenissen rond de Jameson Raid. Ik sluit mij daarbij aan. Het was mijns inziens geen manier om een oorlog in Transvaal dichterbij te brengen. Zeker niet nadat Kruger en zijn regering aan de Duitsers lieten weten de zaak rond hun soevereiniteit op eigen kracht op te willen lossen.<sup>53</sup>

### **Chamberlain versus Kruger?**

Het euvel met de Duitse Keizer leidde een periode in waarin Chamberlain en Kruger voor het eerst lijnrecht tegenover elkaar komen te staan. Tijdens de gebeurtenissen rond de Jameson Raid speelde alles zich af in de nevelen van een samenzwering, waardoor zaken nog niet op

---

<sup>51</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 92.

<sup>52</sup> *Ibidem*, 95.

<sup>53</sup> Smit, *The origins*, 110.

normale wijze bespreekbaar waren gemaakt tussen beide mannen. Dit zou gauw veranderen. Er brak een periode aan waarin zowel Chamberlain als Kruger getest zouden worden. Een periode waarin het geduld van de imperialist in Chamberlain danig op de proef zou worden gesteld. Hij kon nu laten zien uit wat voor hout hij gesneden was en wat zijn intenties waren aangaande de tegenstribbelende Boerenrepubliek met haar koppige leider.

Chamberlain was in eerste instantie bereid zaken op een nette wijze met Kruger te bespreken. Op voordracht van zijn tweede man op het ministerie van Koloniën, Lord Selborne, raakte hij overtuigd van het feit dat het houden van een bijeenkomst in Londen om over hun onenigheden te praten, de goede stap was. Op 27 januari 1896 droeg hij de Hoge Commissaris, Sir Hercules Robinson, daarom op om Kruger uit te nodigen. Zij het op de voorwaarde dat er niet gepraat zou kunnen worden over de Conventie van Londen uit 1884.<sup>54</sup> <sup>55</sup> Kruger weigerde de uitnodiging daarop om twee redenen. Enerzijds omdat het, in zijn ogen, belangrijkste punt niet op de agenda zou staan. Anderzijds omdat Chamberlain de klachten van de Uitlanders in Transvaal bespreekbaar wilde maken. Kruger zag in dat als hij daarmee akkoord ging, hij op die manier een precedent zou scheppen voor toekomstige inmenging van de Britten in de interne beleidsvoering van Transvaal.<sup>56</sup>

Dit gesteggel over de agenda van de geïnitieerde samenkomst illustreert mijns inziens feilloos de kern van het conflict tussen de Britse regering en Transvaal dat uiteindelijk zou leiden tot de oorlog. Enerzijds de Britse regering die op enigerlei wijze invloed wilde uitoefenen op de gang van zaken in Transvaal. Anderzijds Kruger en zijn regering die het laatste uitzicht van de Britten op zulke invloed, de Conventie van Londen, wilden wegnemen. De afzegging van Kruger maakte veel negatieve gevoelens los bij een deel van de Britse pers, onder leiding van *The Times*. Sommige Britse parlementsleden hadden graag gezien dat de Britse regering Kruger een ultimatum had gesteld. Een ultimatum dat bij weigering van Kruger tot oorlog zou moeten leiden.<sup>57</sup> In een speech voor het Britse Lagerhuis op 8 mei 1896 maakt Chamberlain echter duidelijk dat zijn intenties niet van dien aard zijn:

---

<sup>54</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 127.

<sup>55</sup> Kruger wilde bij een bezoek aan Chamberlain vooral praten over artikel IV aangaande de *Suzereiniteit* (definitie van Andrew Porter in zijn boek *The origins of the South African War. Joseph Chamberlain and the diplomacy of imperialism, 1895-1899* op p. 100: 'the legal and conventional expression of Britain's originally *de facto* position of paramount power') van de Britten ten opzichte van Transvaal. In dit artikel stond geregeld dat Transvaal geen enkele internationale wettelijke samenwerking aan mocht gaan met entiteiten buiten het aangrenzende Oranje Vrijstaat, zonder goedkeuring van de Britse koningin. Daarnaast zou ook artikel XIV ter sprake moeten komen aangaande de burgerrechten van de burgers van Transvaal, daar Kruger vond dat de Uitlanderbevolking niet onder dit artikel viel. De regering van Transvaal vond de Britse eis voor gelijke rechten van de Uitlanders zodoende een inbreuk op artikel XIV van de Conventie.

<sup>56</sup> Smith, *The origins*, 114.

<sup>57</sup> Hansard, vierde serie, vol. 40, *zitting House of Commons 8 mei 1896*, col. 914.



‘[...] but to go to war with President Kruger in order to force upon him reforms in the internal affairs of his State, with which successive Secretaries of State, standing in his place, have repudiated all rights of interference [Cheers], that would have been a course of action as immoral as it would have been unwise [...]’<sup>58</sup>

Ondanks deze, op het eerste oog, zalvende woorden was de realiteit een paar maanden later, in november, dat Chamberlain in een memorandum naar het kabinet wel pleitte voor een aanzienlijke versterking van de Britse troepenmacht in Zuid-Afrika met minimaal tienduizend man. Als reden hiervoor gaf hij dat de Boeren zich in snel tempo aan het bewapenen waren. Chamberlain hoopte met de versterking te voorkomen dat de Boeren onredelijke claims zouden neerleggen bij de Britse regering en agressieve acties zouden uitvoeren. Daarnaast was hij van mening dat het bij zou dragen aan een sterkere positie voor de Britse functionarissen in Zuid-Afrika, waaronder de Hoge Commissaris, in eventuele onderhandelingen met de regering van Transvaal. Chamberlain maakte daarbij wel de kanttekening dat hij nog steeds hoopte dat de maatregel niet nodig hoefde te zijn. Met het memorandum raakte hij wel op ramkoers met zijn Hoge Commissaris in Zuid-Afrika, Sir Hercules Robinson. Hij was absoluut tegen de vergroting van de Britse troepenmacht. En daarin stond hij niet alleen. Het Britse ministerie van Oorlogsvoering was van mening dat het niet mogelijk was om financiële en organisatorische redenen. Hierdoor besloot Chamberlain zijn voorstel niet voort te zetten.<sup>59</sup>

Zoals eerder al naar voren is gekomen werd de kern van de onenigheden tussen de Britse regering en Transvaal gevormd door de Uitlanderkwestie van Britse zijde, en de onenigheid over de Conventie van Londen<sup>60</sup> aan Transvaalse zijde. Na een periode van relatieve rust na Chamberlain’s memorandum over versterking van de Britse troepenmacht in Zuid-Afrika zou dit toch weer aanleiding zijn van een politieke crisis tussen de Britse regering en Transvaal in april 1897. Chamberlain had bij zijn uitnodiging aan Kruger om naar Londen te komen in april 1896 al laten weten dat de Britse suzereiniteit over Transvaal een onbespreekbaar gegeven was. Hij wilde de rechten die het Britse Rijk volgens hem had als suzerein over Transvaal ten koste van alles behouden. Daaruit was voortgevloeid dat Chamberlain een zekere vastberadenheid ten toon spreidde wanneer het ging om het zoeken van gevallen waarin Transvaal volgens hem inbreuk deed op de Conventie van Londen, waarin deze suzereiniteit geregeld was. Deze tactiek had alles weg van een pesterij en dat

---

<sup>58</sup> Ibidem, 915.

<sup>59</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 139-140.

<sup>60</sup> Specifiek artikel IV en XIV, zie daarvoor noot 55 hierboven.

wordt bevestigd wanneer we een boodschap van Chamberlain naar zijn staf op het ministerie van Koloniën lezen over dit onderwerp:

‘If we were dealing with the S.A.R. *after* a settlement which had placed our relations on a permanent and friendly basis, I should not be disposed to take any technical objections. But the situation is exceptional and indeterminate and I think our policy should be to press the Conventio Article IV for all it is worth. Kruger tells us in offensive language that we have no right to meddle in his internal affairs. This is substantially true, but if he rejects our friendly suggestions in these matters we must show him that we have rights under the Convention which may be used to annoy and embarrass him if he takes up the position of an enemy.’<sup>61</sup>

Hier uit wordt duidelijk dat de bepalingen in de Conventie van Londen dusdanig slordig zijn geformuleerd dat er kennelijk enige vrijheid tot discussie bestaat. Verder is het opmerkelijk welke taal Chamberlain bezigde aangezien hij zich in een zeer explosieve situatie bevond. Daarentegen moet wel worden opgemerkt dat de woordkeuze niet van dien aard was dat blijkt dat Chamberlain op oorlogspad was.

Aan het eind van 1896 en het begin van 1897 voert de regering van Kruger een aantal wetten door met betrekking op educatie, persvrijheid en immigratie<sup>62</sup>. Deze vielen niet in goede aarde bij de Britse regering. Vooral Chamberlain wilde de regering van Transvaal dit duidelijk maken. Op 6 maart 1897 werden er daarom twee telegrammen verstuurd van het ministerie van Koloniën waarin hij in de eerste liet weten dat Kruger met het doorvoeren van de wetgeving inbreuk maakte op de bepalingen in de Conventie van Londen. In het tweede telegram eiste hij in ferme bewoordingen dat de immigratiewet met onmiddellijke ingang teruggetrokken zou worden.<sup>63</sup> Om zijn boodschap kracht bij te zetten besloot Chamberlain een aantal oorlogsschepen te sturen naar de Delagoabaai. Dit was echter wel een alternatief voor een oorspronkelijk plan dat een versterking van de Britse troepen in Zuid-Afrika behelsde. Dat leek Chamberlain geen goed idee aangezien dit in zijn ogen een ‘provocatief effect’ zou hebben op Kruger en zijn regering.<sup>64</sup> In april leek dit allemaal weer vergeten te zijn. In een brief gedateerd op 8 april vraagt Chamberlain het advies van Salisbury inzake een versterking van de troepenmacht in Zuid-Afrika. In de brief zegt hij dat Lansdowne<sup>65</sup> tegen was, Beach<sup>66</sup>

---

<sup>61</sup> Memo door Chamberlain aan staf, 26 februari 1896, Colonial Office records in The National Archives, CO 417/189. Geciteerd in Smith, *The origins of the South African war*, 133.

<sup>62</sup> De educatiewet had betrekking op scholen bij de Rand, waar volgens de wet de Engels sprekende kinderen gradueel op het Nederlands over moesten gaan. De perswet moest de regering in staat kunnen stellen om publicaties die naar haar mening ‘in strijd waren met de goede zeden of gevaarlijk waren voor de orde en rust binnen de republiek’ te verbieden. De immigratiewet was bedoeld om de toestroom van ‘ongewenste buitenlanders’ te kunnen reguleren. (hiervoor gebruikte ik: J.S Marais, *The Fall of Kruger's Republic* (Oxford 1961) 127-132.

<sup>63</sup> J.S Marais, *The Fall of Kruger's Republic* (Oxford 1961) 148-149.

<sup>64</sup> *Ibidem*, 150-151.

<sup>65</sup> Minister van Oorlogsvoering in kabinet Salisbury.

dacht dat er enkel troepen moesten gaan om politieke redenen en dat Balfour en Goschen<sup>67</sup> net als hij voor waren. In de brief schreef hij ook: ‘[...] if they [the Boers] see we are in earnest, I believe they will give way, as they have always done.’<sup>68</sup> Deze laatste zin vormt de kern van de gedachtegang van Chamberlain in die periode. Hij wilde dreigen met oorlog wanneer hij dacht dat het nodig was, maar hij was ervan overtuigd dat die oorlog er nooit zou komen aangezien Kruger op het *moment suprême* altijd bang een stap terug zou doen wanneer de dreiging hem te groot werd. Een vreedzame oplossing had, zoals hierboven al aangetoond, Chamberlain’s voorkeur boven een oorlog met Transvaal.

Op 5 mei vernamen de Britten dat Kruger had besloten de immigrantenwetgeving tijdelijk in te trekken. Dit was voor Chamberlain een bevestiging dat zijn confronterende aanpak werkte en dat Kruger, precies zoals hij ingeschat had, bij een te grote dreiging een stap terug zou doen. Zijn macht in het Britse kabinet werd door dit standvastige optreden versterkt en zijn status, die na de Jameson Raid aanzienlijk was gedaald, werd weer hersteld bij zowel het Britse volk in het Verenigd Koninkrijk als in Zuid-Afrika.<sup>69</sup> Ondertussen had Hoge Commissaris in Zuid-Afrika Sir Hercules Robinson, inmiddels Lord Rosmead, wegens zijn ouderdom en slechte gezondheid noodgedwongen afstand gedaan en had Chamberlain Alfred Milner de vacante functie gegeven eind april 1897. Zijn belangrijkste secondant in Zuid-Afrika zou Conyngham Greene worden, die eind 1896 door Chamberlain was benoemd tot Brits vertegenwoordiger in Pretoria. De benoeming van Milner zou grote invloed hebben op het Britse beleid in Zuid-Afrika.

---

<sup>66</sup> Minister van Economische zaken en Financiën in kabinet Salisbury.

<sup>67</sup> Respectievelijk waarnemend minister van Buitenlandse zaken en Commandant van de marine.

<sup>68</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 139-140.

<sup>69</sup> Smith, *The origins*, 139.

## 4. Chamberlain en Milner

*'Please realise the strain here is really near breaking point all round. This is not screaming. I am terrified to say this officially, because of my fear of seeming to hurry you. But really, really, oh! Excellent friend and staunch supporter, we have now had nearly 3 months of Raging Crisis and it is not too much to ask that things should now be brought to a head...'*

Boodschap van Milner aan Lord Salisbury  
(eind augustus 1899)<sup>70</sup>

De benoeming van Milner als Hoge Commissaris voor Zuid-Afrika is een belangrijke benoeming aangezien Chamberlain in hem een perfecte metgezel had voor het ten uitvoer brengen van zijn beleid in Zuid-Afrika. Travis Crosby, de meest recente biograaf van Chamberlain brengt dit als volgt onder woorden: 'Milner was cut in the Chamberlain mould. Intelligent, forceful, a committed imperialist, he was a dynamic counterpart to his London chief.'<sup>71</sup> Milner had een hele goede carrière gehad op de universiteit van Oxford waarna hij besloot de politieke journalistiek in te gaan. Dat deed hij bij de krant *Pall Mall Gazette*, een krant met een liberaal en imperialistisch karakter. Vervolgens bracht een politieke carrière hem langs verscheidene functies op financiële departementen in Egypte en het Verenigd Koninkrijk waarna Chamberlain hem op het oog kreeg voor de functie van Hoge Commissaris in Zuid-Afrika. Naar het leek op dat moment de moeilijkste en meest verantwoordelijke van alle Britse imperiale functies. Milner pakte de uitdaging met beide handen aan. Dit zou uitlopen op een diplomatiek schaakspel tussen de Britse regering en Transvaal. Waarbij politieke crises elkaar steeds sneller opvolgden en de sfeer tussen de twee regeringen, naarmate de tijd verstreek, steeds erger verziekt raakte.

### De politiek van geduld

De politieke storm van april 1897 was gaan liggen en Milner was op 5 mei aangekomen op zijn nieuwe werkplek. Het is nuttig bij aanvang van deze nieuwe situatie te bekijken hoe Chamberlain en Milner van plan waren de situatie in Transvaal het hoofd te bieden. Door sommige historici wordt namelijk geopperd dat vanaf het moment dat Milner in Zuid-Afrika aan kwam, het doel van hem en Chamberlain enkel was om Transvaal als kolonie in te lijven

---

<sup>70</sup> Smit, *The origins*, 363.

<sup>71</sup> Crosby, *Joseph Chamberlain*, 142.

en zich daarbij niet schroomden om geweld te gebruiken. Dit was mijns inziens niet het geval. Met de kanttekening dat zowel Chamberlain als Milner wel degelijk rekening hielden met de mogelijkheid van een oorlog. Chamberlain was niet bereid om ten koste van alles de vrede te bewaren, dat was al gebleken tijdens voorgaande situaties, waarin hij wel degelijk oorlogstaal had gebezigd en niet terughoudend was om het Britse leger als pressiemiddel te gebruiken.

De gekozen weg vanaf Milner's aankomst op het Afrikaanse continent kan gekenmerkt worden als de politiek van geduld, deze benaming is ook terug te zien in de literatuur over deze periode. Ook is het terug te zien in enige correspondentie uit die tijd. Zo schrijft Milner in een brief van 2 augustus 1897 naar Chamberlain: '[...] We should be very patient with them [de Boeren], very conciliatory, remembering how much excuse they have for regarding us with suspicion. [...]'<sup>72</sup> Het doel van Chamberlain en Milner was dat ze pas agressief zouden handelen als de fout overduidelijk bij Transvaal lag en zij zodoende niet als agressor zouden kunnen worden gezien. Een oorlog werd in deze periode als een laatste redmiddel gezien. Bewijs van deze relatief vreedzame aanpak is ook terug te zien in een brief die Milner stuurde naar Chamberlain op 29 augustus. Daarin stond onder andere: '[...] Comparing the position of affairs generally with what it was when I wrote you 3 months ago, I think I may say there is a decided improvement in our relations with the Transvaal. The strongest proof of this is the very moderate tone of the President's speech in the recent "Suzerainty" debate [...]'<sup>73</sup> Daarnaast zei Milner in dezelfde brief dat hij met grote tevredenheid zag dat er onder de Boeren zelf enige oppositie ontstond tegen de regerende oligarchie van Kruger.<sup>74</sup>

Na deze, op het oog, kalme periode werd aan het eind van 1897 echter de knuppel in het hoenderhok gegooid door Chamberlain. In mei dat jaar had Kruger in de politieke crisis over de ingevoerde Transvaalse wetgeving een stap terug gedaan in de vorm van het terugtrekken van de wetgeving, zoals Chamberlain dat geëist had. Daarbij had hij echter wel voorgesteld dat de onenigheden tussen de Britse regering en Transvaal voorgelegd moesten worden aan arbitrage door een derde staat. Zowel Milner als Chamberlain wilden dit gelijk uitsluiten daar zij het Britse Rijk en Transvaal niet als gelijken zagen. Chamberlain hield daarbij vast aan het feit dat het Verenigd Koninkrijk de Suzerein was over Transvaal en dat daarom de relatie tussen beide staten er grofweg één was van overheersende en ondergeschikte. Daarbij beriep hij zich op de Conventie van Londen. Iets dat Chamberlain al

---

<sup>72</sup> Alfred Milner, *The Milner Papers. (South Africa) 1897-1899*, Vol. I, Cecil Headlam ed. (Londen 1931) 73.

<sup>73</sup> *Ibidem*, 88.

<sup>74</sup> *Ibidem*, 89.

eerder had gedaan wanneer hij de relatie tussen de beide staten wilde duiden. Het gevaar van een dusdanige claim is dat daarbij mijns inziens bijna geen ruimte is voor een vreedzame oplossing wanneer Transvaal deze naast zich neer zou leggen. En zeer belangrijk was dat Chamberlain zich daarvan bewust was. Op 6 december 1897 presenteerde Greene de claim op suzereiniteit van Chamberlain in het Transvaalse kamp.

Aan de kant van Transvaal waren Kruger en de zijnen zich logischerwijs een andere mening toegedaan. Dit is het best weer te geven aan de hand van een artikel dat Jan Smuts al in maart 1896 schreef over dit onderwerp. Destijds was Smuts nog advocaat. Vanaf juni 1898 zou hij tot staatsprocureur benoemd worden door Kruger, een zeer belangrijke functie in Transvaal. Later, tijdens de oorlog, zou hij een belangrijke generaal aan de zijde van de Boeren worden. In het artikel zei hij het volgende aangaande de Conventie van Londen.

[...] Engeland is dus in deze positie: het heeft een conventie opgegeven [eigen toevoeging: gaat over Verdrag van Pretoria uit 1881, de voorloper van de Conventie van Londen] waaronder het onzekere en tevens onbepaalde rechten bezat, en in plaats daarvan eene gemaakt die het slechts een enkel, en dat een onuitvoerbaar, recht toekent. Het is niet meer 'suzerein' of 'paramount power' en heeft dus geen *locus standi* in zake de inwendige politiek der Transvaal; en de conventie die het een beheer over de uitwendige politiek geeft is onuitvoerbaar. [...]<sup>75</sup>

In hun opvattingen stond de Britse regering dus lijnrecht tegenover Transvaal. En aangezien het hier in feite de soevereiniteit van een land betrof, waren de belangen groot. Deze kwestie zou tot de oorlog een struikelblok zijn in elk overleg dat nog plaats zou vinden.

### **Een ommekeer bij Milner, standvastigheid bij Chamberlain**

Mede door de suzereiniteitskwestie, waardoor de anti-Britse Kruger logischerwijs aan populariteit won, boekt hij een klinkende overwinning bij de presidentsverkiezingen van Transvaal aan het begin van 1898. Dit is een belangrijk omslagpunt wanneer de intenties en het beleid van Milner in ogenschouw genomen worden. Na de door hem gevoerde politiek van geduld sinds zijn aankomst in Zuid-Afrika en zijn wachten op hervormingen in Transvaal, was hij nu dat geduld verloren. Milner was klaar met wachten en het steeds teruggrijpen op de Conventie van Londen om Kruger tegen te werken was volgens hem niet langer de meest ideale manier. Volgens hem moesten de Britten een mannelijker beleid gaan voeren waarbij zij niet zouden terugdeinzen om met oorlogsvoering te dreigen.<sup>76</sup> De eerste tekenen van

---

<sup>75</sup> Jan Smuts, *Selections from the Smuts Papers*, Vol. I, W.K Hancock en J. van der Poel ed. (Londen 1966) 109.

<sup>76</sup> Smith, *The origins*, 186.

Milner's verlies van vertrouwen in een vreedzame afloop tekenen zich ook aan in zijn correspondentie met Chamberlain. In een brief van 23 februari 1898 zegt hij: '[...] There is no way out of the political troubles of S. Africa except reform in the Transvaal or War. And at present the chances of reform in the Transvaal are worse than ever. [...]'<sup>77</sup>

De eerste tekenen van verschil in het beleid van Milner en het beleid van het ministerie van Koloniën leken zich aan te dienen. Het is zeer belangrijk dit te onderstrepen aangezien dit verschil in visie aangaande het beleid voor Transvaal van Milner enerzijds en het ministerie van Koloniën onder leiding van Chamberlain anderzijds, als zodanig bleef tot het uitbreken van de oorlog. Deze divergentie in visies is duidelijk te zien in de situatie rond de hoogste rechter in Transvaal, John Kotzé. Nadat Kruger de verkiezingen had gewonnen wilde hij van Kotzé af. In zijn pogingen om hem te lozen zag Milner een kans om invulling te geven aan zijn actievare beleid. Hij stelde dat de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in Transvaal niet langer gewaarborgd kon worden door het gedrag van Kruger ten opzichte van Kotzé, en daarom wilde hij ingrijpen. Dit had welhaast zeker tot gevolg gehad dat een oorlog tussen de Britten en Transvaal dichterbij was gekomen. Niet voor de eerste keer liet Chamberlain middels een telegram echter aan Milner weten dat dit niet de bedoeling was van hem en de Britse regering:

'The principal object of H.M. Government in S. Africa at present is *peace* [eigen cursivering]. Nothing but a most flagrant offence would justify the use of force. I do not believe that Kotze can properly claim redress under Convention and, if not, his arrest, however arbitrary, would not be sufficient ground for intervention as he is not a British subject.'<sup>78</sup>

Milner moest zich dus schikken in de vreedzame benadering van Chamberlain en zijn ministerie. En ondanks dat hij het er niet volledig mee eens was, berustte Milner voorlopig in de situatie. In juli en augustus van 1898 vond er nog wel iets plaats waaruit duidelijk wordt dat Chamberlain nog wel degelijk rekening houdt met een eventuele oorlog met Transvaal. Toen vonden namelijk de Anglo-Duitse besprekingen over de Delagoabaai plaats die resulteerden in een overeenkomst tussen het Britse Rijk en het Duitse Keizerrijk op 30 augustus. Met deze overeenkomst zorgden de Britten ervoor dat de Duitsers af zouden zien van claims op de Delagoabaai, de spoorlijn van de kust richting Transvaal en de gehele zuidelijke punt van Mozambique.<sup>79</sup> Op die manier was Transvaal ontdaan van de enige optie tot externe assistentie die zij tot dan toe hadden in hun conflict met de Britten, buiten Oranje

---

<sup>77</sup> Milner, *The Milner Papers* Vol. I, 221.

<sup>78</sup> Milner, *The Milner Papers* Vol. I, 226. Geciteerd in Smith, *The origins of the South African war*, 188.

<sup>79</sup> Smith, *The origins*, 206-209.

Vrijstaat. Judd en Surridge noemen dit Britse succes in hun boek over de aanloop naar de Anglo-Boerenoorlog ‘a briljant and unexpected diplomatic coup.’<sup>80</sup>

Met dit laatste succes in de achterzak vertrekt Milner aan het einde van 1898, in november, richting Engeland. Tijdens zijn verblijf in het Verenigd Koninkrijk worden zijn taken waargenomen door Sir William Butler en de taken van Milner’s secondant Greene in Pretoria worden tijdelijk overgenomen door Edmund Fraser. Conyngham Greene was al in juli richting het moederland gegaan en had Milner gerapporteerd over de sfeer op het ministerie van Koloniën. Greene had, als medestander van Milner, het idee dat de zaken in een stroomversnelling moesten komen. Greene geeft in een brief van 22 juli 1898 de reden voor het feit dat Chamberlain weigert een confronterende houding aan te nemen tegen Kruger:

‘[...] Chamberlain wil *not* do anything, owing to the fear that the party would suffer by proposing a line of policy, which would not command the support of the Opposition, or even of a certain number of the supporters of the Govt. [...] I pointed out that there was no improvement in the last 18 months by your own and my patient and conciliatory attitude, but on the contrary that the Boers seemed more and more minded to irritate us, and make life unendurable for our people. [...] Well, Chamberlain seemed to agree to all this, but he insisted on the fact that public opinion would not support him in taking action unless a distinct and serious breach of the Convention could be brought home. [...]’<sup>81</sup>

Hieruit is op te maken dat Chamberlain misschien wel een andere houding aan wilde nemen en zich bij Milner wilde voegen, maar dat hij met handen en voeten gebonden was aan de publieke opinie en de werking van de partijpolitiek in het Verenigd Koninkrijk. Met deze informatie was Milner vastberaden bij zijn bezoek aan Engeland te proberen zowel de Britse regering als de publieke opinie te overtuigen van het feit dat de confrontatie met Kruger’s regering snel moest plaatsvinden. In de periode dat Milner in het Verenigd Koninkrijk was, stond de klok in Transvaal niet stil.<sup>82</sup> Maar al deze gebeurtenissen veranderden, ondanks dat het de sfeer in Transvaal geen goeds deed, niets aan de situatie.

---

<sup>80</sup> Judd en Surridge, *The Boer War*, 45.

<sup>81</sup> Milner, *The Milner Papers* Vol. I, 236-237.

<sup>82</sup> 1) Een schietincident in december waardoor Uitlander Tom Edgar werd doodgeschoten door een agent van de Zuid-Afrikaanse Republiek Politie (ZARP). Het incident zorgt voor veel opschudding omdat de Uitlanders de Transvaalse politieke beschuldigen van machtsmisbruik en willekeur. Tot Milners’s spijt doet zijn plaatsvervangende Hoge Commissaris het af als een vooropgezet plan waar de Britse regering zich van moet distantiëren. 2) Britse klacht tegen de verlenging het dynamietmonopolie van Kruger. 3) In december 1898 werd mede als gevolg van de Edgar-schietpartij een petitie opgesteld aan de Britse Koningin en ondertekend door een grote groep Uitlanders. Hierin uitten zij hun onvrede over hun leefsituatie en de manier waarop zij behandeld worden in Transvaal.



## De periode voor, tijdens en na de Conferentie van Bloemfontein

Milner kwam in maart 1899 terug in Zuid-Afrika. Vanaf zijn komst zouden de ontwikkelingen in Transvaal in een stroomversnelling komen. Op veel fronten stapelen de incidenten zich op, maar enkel relevant voor dit onderzoek is om te analyseren of Chamberlain vast hield aan de ingeslagen weg waarbij een oorlog het laatste redmiddel was en daarnaast hetgeen dat hij eigenlijk wilde voorkomen. Daarvoor moet het handelen van Milner vanaf zijn terugkomst uit het Verenigd Koninkrijk ook nauw bestudeerd worden, evenals de manier waarop Chamberlain daarmee om gaat. Daarop zal de focus liggen tijdens de analyse van de laatste maanden voor de oorlog.

Vanaf de maand april in 1899 veranderde het beleid van Chamberlain en zijn ministerie aangaande Transvaal. Volgens Iain Smith niet in de laatste plaats door de informatie die uit Transvaal naar het Verenigd Koninkrijk kwam. Een informatiestroom die voor het grootste deel afkomstig was van Milner en Conyngham Greene en zodoende voor hen een goed instrument was om de beleidsvoering van Chamberlain te beïnvloeden.<sup>83</sup> Chamberlain stapte af van zijn zoektocht naar inbreuken op de Conventie van Londen. Dit had niets teweeg gebracht. Hij ging zich nu toeleggen op de onvrede onder de Uitlanders en de oplossing daarvoor, uitbreiding van het stemrecht voor Uitlanders. Hij wilde Kruger een sterke boodschap sturen met als kernpunt de Uitlanderskwestie. Daarnaast wilde hij het Britse volk en de Britse politiek in het moederland op de hoogte stellen van de situatie van de Uitlanders. Voor deze publicatie schreef Milner een boodschap die bekend zou komen te staan als de *Helot's Dispatch*. In deze boodschap, waarvan Milner wist dat deze gepubliceerd zou worden, deed hij alles om een zaak te maken voor Britse interventie ten behoeve van de Uitlanders en vergeleek hij hen met de heloten, oftewel een oud-Grieks volk dat tot slaaf werd gemaakt door de Spartanen. Hij schreef onder andere:

‘[...] The case for intervention is overwhelming. [...] The spectacle of thousands of British subjects kept permanently in the position of helots, constantly chafing under undoubted grievances, and calling vainly to Her Majesty's Government for redress, does steadily undermine the influence and reputation of Great Britain and the respect for the British Government within its own dominions.[...]’<sup>84</sup>

De boodschap werd nog niet gepubliceerd, daarmee werd gewacht op het juiste moment. Wel stuurde Chamberlain in samenspraak met zijn regering een boodschap naar Kruger waarin hij de klachten van de Uitlanders adresseerde. Wanneer deze boodschap vergeleken wordt met de

---

<sup>83</sup> Smith, *The origins*, 263.

<sup>84</sup> Milner, *The Milner Papers* Vol. I, 352-353. Voor de volledige versie van Milner's boodschap: 349-353.

*Helot's dispatch* van Milner, komt duidelijk naar voren dat het verschil in visie tussen Chamberlain en Milner over de aanpak van Transvaal nog steeds overduidelijk aanwezig is. Milner neemt een vijandige en compromisloze houding aan, terwijl Chamberlain nog wil komen tot een vreedzaam, onderhandeld akkoord met Transvaal. Dit is terug te zien in een toevoeging die Chamberlain aan het document doet gericht aan Milner waarin hij een voorstel tot een bijeenkomst met Kruger doet:

‘[...] With the earnest hope of arriving at a satisfactory settlement, and as a proof of their desire to maintain cordial relations with the South African Republic, Her Majesty’s Government now suggests for the consideration of President Kruger, that a meeting should be arranged between his Honour and yourself for the purpose of discussing the situation in a conciliatory spirit. [...]’<sup>85</sup>

Deze bijeenkomst kwam er op voordracht van de president van Oranje Vrijstaat, de andere Boerenrepubliek naast Transvaal, Martinus Steyn. Hij stelde voor dat Milner en Kruger bijeen zouden komen in de hoofdstad van zijn republiek Bloemfontein. Dit gebeurde op 31 mei 1899. Milner had zich tegen verschillende mensen laten ontvallen dat hij geen vertrouwen had in een goede afloop, maar dat hij wel degelijk zijn best zou doen om overeenstemming te bereiken met Kruger.<sup>86</sup> Hij was echter maar met één doel naar de besprekingen gekomen. En dat was de stemrecht eis voor de Uitlanders er door krijgen bij Kruger. Milner had zich daarbij voorgenomen niet af te wijken van de door hem gestelde eis en daarnaast waren volgens mij ook alle andere onderwerpen die Kruger aan wilde snijden onbespreekbaar.

De eis die Milner stelde op het gebied van het gebied van stemrecht voor de Uitlanders hield in dat er volledig stemrecht moest komen voor elke Uitlander die allereerst al vijf jaar woonachtig was in Transvaal. Daarnaast moest diegene de intentie hebben om permanent in Transvaal te blijven wonen en tot slot moest diegene een eed afleggen waarin verklaard werd dat de wet in Transvaal gehoorzaamd zou worden en dat aan alle verplichtingen van het burgerschap zou worden voldaan. Vervolgens stelde Milner ook een inkomenseis en moesten er volgens hem meer zetels beschikbaar komen voor Uitlanders in kiesdistricten waar veel Uitlanders woonden, zoals bij de Rand.<sup>87</sup>

Kruger deed gedurende de besprekingen nog enkele concessies op zijn eigen standpunten in deze kwestie. Maar zag daarbij ook duidelijk dat Milner geenszins bereid was om concessies te doen en verder ook niet wilde praten over andere agendapunten die door de Boeren werden voorgedragen. Aan het eind deed Kruger nog een laatste poging. Hij bood een

---

<sup>85</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 398.

<sup>86</sup> Milner, *The Milner Papers* Vol. I, 400.

<sup>87</sup> *Ibidem*, 413.

stemrecht kwalificatie voor Uitlanders wanneer zij zeven jaar woonachtig waren in Transvaal, waar dit voorheen veertien jaar was. Dit wilde hij echter niet met terugwerkende kracht invoeren. Daarnaast was hij bereid zeven van de achtentwintig zetels voor de goudmijndistricten in de Volksraad, het parlement van Transvaal, voor Uitlanders beschikbaar te stellen. Milner eiste als minimum echter respectievelijk vijf jaar vestigingskwalificatie met terugwerkende kracht en zeven zetels in de Volksraad.<sup>88</sup> Milner vond dit een grote vooruitgang op de huidige situatie, maar had alsnog teveel bezwaren waardoor hij op 4 juni aan Chamberlain per telegram liet weten dat hij van mening was dat de bijeenkomst leek te falen. Vervolgens maakt Milner op 5 juni een einde aan de besprekingen in Bloemfontein.<sup>89</sup> Net voordat Chamberlain als antwoord op het telegram op 4 juni naar Milner de boodschap stuurt: 'I hope you will not break off hastily. Boers do not understand quick decisions [...] It is of the utmost importance to put the President of the South African Republic clearly in the wrong'.<sup>90</sup>

In deze situatie is duidelijk te zien dat het werk van een minister van Koloniën bemoeilijkt werd door zowel de absolute als de relatieve afstand naar de koloniën. Het was Chamberlain tot die tijd, ondanks dat hij er vanaf de herverkiezing van Kruger in 1898 een verschillende visie op na hield dan Milner aangaande Transvaal, redelijk gelukt om dit niet ten koste te laten gaan van de ten uitvoer legging van *zijn* beleid. Nu was op een pijnlijke manier duidelijk geworden dat Milner's geduld met Kruger en consorten minder groot was dan van Chamberlain. Natuurlijk was Chamberlain niet naïef geweest en had hij rekening gehouden met het mislukken van de conferentie. In dat geval wist Chamberlain ook dat er bijna geen opties meer waren. Dit onderschreef hij in een brief naar J. Sivewright met de woorden 'we shall have exhausted conciliatory methods and the crisis [...] will be upon us'.<sup>91</sup> Daarentegen was de Britse regering door het abrupt afbreken van de besprekingen in Bloemfontein door Milner nu wel in de positie gedwongen dat ze met eisen aan de regering van Kruger moesten komen. En gezien het vergevorderde, waarschijnlijk laatste, stadium van onderhandelingen waar beide landen in terecht waren gekomen, zou het afwijzen van Britse eisen door Kruger welhaast zeker betekenen dat de Britten deze met kracht moesten afdwingen. De oorlog leek bijna onafwendbaar en ondanks dat Milner het niet waarschijnlijk achtte, als het zou gebeuren dan zou hij het niet erg vinden. De oorlog zou namelijk in zijn

---

<sup>88</sup> Pakenham, *The Boer War*, 67-68.

<sup>89</sup> Marais, *The fall*, 283-284.

<sup>90</sup> Garvin, *The Life* vol. III, 408.

<sup>91</sup> R.H. Wilde, *Joseph Chamberlain and the South Africa Republic 1895-1899. Archives yearbook for South African History I* (Pretoria 1956) 106. Geciteerd in Smith, *The origins of the South African War*, 288.

optiek een *walk over* worden, waarmee de Britse suprematie in Zuid-Afrika voor eens en voor altijd gevestigd zou zijn. Daarentegen zocht Chamberlain nog naar een uitweg.<sup>92</sup>

### **Het begin van het einde en de uitbraak van de oorlog**

Na de mislukking in Bloemfontein werden de leiders van de Kaapkolonie, Herholdt en Hofmyer, door president Steyn van Oranje Vrijstaat ingezet om druk uit te oefenen op Kruger om alsnog de nodige concessies te doen richting te Britten. Dit lukte, en er werd een plan opgesteld waarin de concessies gedaan werden. Zoals Marais beschrijft in zijn boek over de teloorgang van Kruger's Republiek, reageerde Milner, op deze op het oog verzoeningsgezinde voorstellen van Transvaalse kant, middels een stroom telegrammen naar het ministerie van Koloniën waarin hij waarschuwde voor misleiding.<sup>93</sup> Tekenend voor deze telegrammen is het telegram dat hij op 10 juli 1899 stuurde naar Lord Selborne, zijn steun en toeverlaat op het ministerie van Koloniën. Daarin stond onder andere:

‘[...] To accept in discharge of all claims mutilated franchise scheme without guarantee, especially with Cape Ministry saying “it is enough, you must take it,” would be regarded as triumph for Afrikaner Combination. That scheme is plainly intended not to satisfy but to disarm us. [...]’<sup>94</sup>

Op 18 juli ging de Volksraad akkoord met een wetsvoorstel waarin zeven jaar vestigingskwalificatie voor het stemrecht mét terugwerkende kracht voor de Uitlanders was vastgesteld. Zo gauw als dit bekend werd bij de Britse regering reageerde Chamberlain logischerwijs verrukt. In tegenstelling tot Milner was hij ten slotte zelfs na Bloemfontein nog op zoek geweest naar een uitweg zonder oorlog. Geheel in deze sfeer stuurde hij op 18 juli een telegram naar Milner met daarin de volgende woorden:

‘[...] If, as reported in the Press here, President S.A.R. has really given 7 years retrospective franchise and 5 seats, I congratulate you on great victory. [...] We ought to make most of this and accept it as basis of settlement. [...]’<sup>95</sup>

Chamberlain en Salisbury waren dus blij met dit teken van Kruger. Zij wilden echter een gezamenlijk onderzoek met Transvaal naar de implicaties van deze nieuwe wet. Zou deze wet daadwerkelijk de eis van de Britten tegemoetkomen dat de Uitlanders directe en substantiële

---

<sup>92</sup> Marais, *The fall*, 286.

<sup>93</sup> Marais, *The fall*, 297.

<sup>94</sup> Milner, *The Milner Papers* Vol. I, 456-457.

<sup>95</sup> *Ibidem*, 468.

representatie kregen in de Transvaalse politieke arena?<sup>96</sup> De Britten hadden mijns inziens beter moeten weten dan het maken van weer een voorwaarde. In 1897 hadden de Boeren immers arbitrage voorgesteld inzake de werking van de Conventie van Londen en dat voorstel hadden de Britten compromisloos afgewezen.<sup>97</sup> De functionarissen van de Kaapkolonie, Schreiner en Hofmeyr, waren van mening dat Kruger in het teken van het behouden van de vrede als belangrijkste doel, de Britse voorwaarde moest accepteren. Marais citeert de biografie van Hofmeyr die zelfs zeer beeldend stelde dat laatstgenoemde de Transvalers smeekte om niet een pure vormkwestie een goed akkoord te laten verpesten.<sup>98</sup> Het was echter al een gelopen zaak. Waar de Britten, en vooral Milner, er al eerder een principekwestie van hadden gemaakt door een halszaak te maken van de Britse suprematie in Zuid-Afrika, zag Kruger zich nu genoodzaakt dat ook te doen. Marais citeert de woorden van Kruger in een brief naar De Villiers, de hoogste rechter van de Kaapkolonie: ‘They [British Uitlanders] do not want any franchise under a republic [...] It is our interest to keep the peace, but if our independence is to go it must be taken from us by force’.<sup>99</sup> De Britten zouden namelijk met het onderzoek het recht krijgen te interveniëren in de wetgevende activiteiten van de Transvaalse regering. Iets wat de regering van Kruger de Britten al lange tijd ontzegd had, omdat Transvaal haar onafhankelijkheid er mee zou verliezen.<sup>100</sup>

Aan de kant van de Boeren gingen er nog wel stemmen op om nog een ultieme poging te doen. Zo stelden een aantal lieden, waaronder president Steyn van Oranje Vrijstaat, voor om volledig toe te geven aan de eisen die Milner had neergelegd op de Bloemfontein Conferentie in plaats van het gezamenlijke onderzoek bij het voorstel dat Kruger had gedaan. Kruger’s secondant en adviseur Jan Smuts deed dit aanbod aan de Britse diplomaat Conyngham Greene tijdens een bijeenkomst in Pretoria half augustus. Deze ultieme concessies van de kant van Transvaal zouden gedaan worden op de voorwaarden dat de Britten in de toekomst niet meer zouden interveniëren in de Transvaalse politiek en dat de Britten de suzeriniteit over Transvaal zouden laten vallen.<sup>101</sup> Ondanks deze, op het oog, ondoenlijke voorwaarden stelde Chamberlain zich niet onwelwillend op. Iain Smith citeert uit archiefgegevens van het ministerie van Koloniën dat Chamberlain in een boodschap naar Milner laat blijken dat hij bereid is te kijken naar de voorstellen van Smuts. Daarnaast drukt hij Milner op het hart dat hij geen dingen moet zeggen waardoor Transvaal denkt dat de Britse

---

<sup>96</sup> Pakenham, *The Boer War*, 81.

<sup>97</sup> Zie hierboven pagina 27.

<sup>98</sup> Marais, *The fall*, 305.

<sup>99</sup> Ibidem

<sup>100</sup> Smith, *The origins*, 349.

<sup>101</sup> Ibidem, 349-350.

regering uit is op een gevecht.<sup>102</sup>

Ondertussen waren de voorbereiding van het Britse leger al begonnen voor als het tot een handgemeen zou komen. Lange tijd hadden minister van Oorlogsvoering Wolseley en Milner gepleit voor een versterking van de troepenmacht in Zuid-Afrika met tienduizend man. Eind augustus gaf Chamberlain dan eindelijk toe. De Britse versterkingen namen langzaam de posities in en beide partijen, zowel de Britse regering als Transvaal en Oranje Vrijstaat bereidden een ultimatum voor.<sup>103</sup> Transvaal en Oranje Vrijstaat waren de Britten voor en eisten in hun ultimatum van 9 oktober 1899 dat de oprukkende Britse troepen teruggetrokken moesten worden en dat alle versterkingen die in Zuid-Afrika waren aangekomen sinds juni terug naar het moederland gingen.<sup>104</sup> De Britse regering legde het ultimatum naast zich neer en de oorlog zou na een lange aanloop dan toch beginnen.

---

<sup>102</sup> Ibidem, 351.

<sup>103</sup> Oranje Vrijstaat was onder leiding van Steyn nog heel lang van mening geweest dat oorlog ten koste van alles voorkomen moest worden. Maar in de directe dreiging van dat moment stelden zij zich solidair met Transvaal.

<sup>104</sup> Judd en SurrIDGE, *The Boer War*, 50.

## Conclusie

De aanloop naar de Anglo-Boerenoorlog is in meerdere opzichten interessant geweest. Enerzijds om het verloop van de jaren tot de oorlog, anderzijds om de personen die aan zowel Britse als Afrikaanse zijde kleur hebben gegeven aan de periode. In de literatuur wordt er veel geprobeerd de reden voor de oorlog bloot te leggen. Daarin zijn meerdere stromingen te onderscheiden. Door velen zijn de mijnmagnaten als schuldige aangewezen. In hun jacht naar winst was hun doel het loskrijgen van enkele hervormingen van Kruger's regering. Daarbij kan, in ieder geval in eerste instantie, niet worden gezegd dat zij daarbij als hoofddoel hadden de onafhankelijkheid van Transvaal aan te willen vallen. Vervolgens zijn er historici die de escalatie van de situatie in Zuid-Afrika wijten aan de geopolitieke situatie in de regio. Het Afrikaanse continent was een koloniale lappendeken, waarbij verschillende Europese mogendheden elkaar probeerden af te troeven in wat leek op een spelletje landjepik. In dat perspectief was de oorlog het gevolg van de Britse pogingen om, ter bescherming van hun Kaapkolonie, de omliggende regio samen met de Kaapkolonie te verenigen in een federatie onder de Britse vlag. Tot slot zijn er de historici die de geschiedenis van individuen aanhangen. In dat geval moet een schuldvraag gesteld worden. Wie was schuldig aan de uitbraak van de Anglo-Boerenoorlog?

Het onderzoek dat aan deze scriptie ten grondslag lag draaide om deze geschiedenis van de individuen. En dan specifiek om de Britse minister van Koloniën in de periode tot de oorlog, Joseph Chamberlain. Daarbij stond de vraag centraal of Joseph Chamberlain met zijn handelen tijdens de aanloop naar de Anglo-Boerenoorlog welbewust aanstuurde op oorlog, of dat hij daarbij ook genoeg nam met een vreedzame oplossing. Dit is aan de hand van twee casestudies gedaan waarin het handelen van Chamberlain in de aanloop naar de oorlog werd geanalyseerd. Daarbij is per case gekeken hoe hij heeft samengewerkt met zijn functionarissen die in Zuid-Afrika het beleid van de Britse regering uitvoerden. De intentie van Chamberlain liep bij de beide casestudies als een rode draad door het onderzoek.

In de eerste case, waarin de periode rond de Jameson Raid centraal stond, speelde Chamberlain nog geen hoofdrol. Wel is vastgesteld dat hij duidelijk een faciliterende rol heeft gespeeld voor de drijvende kracht achter het plan om de regering van Kruger omver te werpen, Cecil Rhodes. Rhodes wilde de conservatieve regering van Kruger uit de Transvaalse politieke arena verwijderen om zo met behulp van een nieuwe, liberalere en meer pro-Britse regering Transvaal te kunnen incorporeren in een Zuid-Afrikaanse Federatie onder de Britse

vlag. Chamberlain nam bij zijn hulp aan het plan van Rhodes willens en wetens een zeer groot risico door op een dergelijk onwettige wijze de regering, van wat door velen als een soevereine staat werd gezien, van de troon te willen stoten. De meningen zijn verdeeld over de vraag of Chamberlain Rhodes van zijn plannen af had kunnen houden. Maar het is zeker dat door de faciliterende en instruerende rol die Chamberlain zichzelf, als lid van de regering van het Verenigd Koninkrijk gaandeweg de planning van de raid aanmat, hij ervoor zorgde dat de Britse regering een aanzienlijke rol speelde in de voorbereidingen op deze, uiteindelijk mislukte, *coup d'état*. Zoals echter ook uit het onderzoek naar voren is gekomen, had Chamberlain geenszins de intentie om de situatie te laten escaleren tot een oorlog. Hetgeen hem namelijk aantrok tot de plannen van Rhodes was de vreedzame manier waarop hij, wanneer het plan zou slagen, van de in zijn ogen koppige en eigengereide Kruger af kon komen. Ook Rhodes had namelijk nooit de intentie om zich een weg naar een Zuid-Afrikaanse Federatie te vechten. De opstand van de Uitlanders in Johannesburg was enkel een instrument om de regering van Kruger naar de onderhandelingstafel te dwingen.

In de tweede case, de periode vanaf het moment dat Alfred Milner als Hoge Commissaris van Zuid-Afrika wordt aangesteld tot het uitbreken van de oorlog, speelt Chamberlain één van de hoofdrollen. Als minister van Koloniën was hij politiek eindverantwoordelijke voor Milner en vormden zij een politieke tandem in de aanpak van de Transvaalse kwestie. In de literatuur zijn de meningen over de rol van Chamberlain in de aanloop naar de oorlog verdeeld. Sommigen zien in hem een verbeterd imperialistische voorvechter van de Britse suprematie in Zuid-Afrika, anderen zien hem als het slachtoffer van een provocatieve en manipulerende Alfred Milner die niets anders wil dan oorlog. Mijns inziens is dit beide niet het geval.

Allereerst Milner, die door historici als Thomas Pakenham en Niall Ferguson wordt gezien als de kwade genius achter het begin van de oorlog. Na dit onderzoek kan ik de conclusie trekken dat dit beeld overtrokken is. In de eerste maanden van zijn aanwezigheid, zeker tot de herverkiezing van Kruger aan het begin van 1898, hing Milner geheel in samenspraak met Chamberlain een politiek van geduld aan. Hij hoopte dat het zou leiden tot hervormingen in Transvaal. Na de herverkiezing van Kruger toonde hij zich echter wel minder geduldig dan Chamberlain, maar laatstgenoemde wilde op de ingeslagen weg blijven en bleef zoeken naar een vreedzame oplossing voor de problemen met Transvaal. Milner ging daar, soms enigszins verongelikt, in mee. Pas na het mislukken van de Conferentie in Bloemfontein zien we een Milner die het vertrouwen in een afloop zonder oorlog zo langzamerhand kwijtgeraakt lijkt te zijn. Waarna hij zich steeds meer vijandig en



compromisloos opstelde ten opzichte van de regering van Transvaal.

Eerlijkheid gebied te zeggen dat Chamberlain net als Milner een imperialist in hart en nieren was. Maar hij had niet de intentie om dat imperialisme in Zuid-Afrika te uiten middels een oorlog tegen Transvaal. Hij maakt een minder noemenswaardige ontwikkeling door dan Milner naarmate de aanloop naar de oorlog vorderde. Vanaf de Jameson Raid nam hij, niet in de laatste plaats door zijn bijna onhoudbare positie, weliswaar een sterke houding aan ten opzichte van Transvaal, maar verzekerde hij zich er bij elke handeling echter wel van dat het geen escalatie tot gevolg had. Britse suprematie in Zuid-Afrika was voor Chamberlain ook zeer belangrijk, maar hij was in eerste instantie terughoudend. Naar gelang de crises tussen de Britse regering en Transvaal elkaar sneller opvolgden ontwikkelde hij door het handelen van Kruger in een aantal situaties, zoals de politieke crisis in april 1897, de overtuiging dat Kruger wanneer hij inzag dat de Britten lieten zien dat het serieus was, altijd een stap terug zou doen.

Dit was de het pijnpunt van de samenwerking tussen Chamberlain en Milner vlak voor de oorlog. Beiden waren namelijk van mening dat de duimschroeven van Kruger steeds verder aangedraaid moesten worden. Chamberlain was die mening echter aangedaan omdat hij ervan overtuigd was dat Kruger zich uiteindelijk zou schikken naar de Britse wil. Zelfs in juli 1899 hoopte hij dat Kruger ter elfder ure de Britse eisen nog in overweging zou nemen. Milner was die mening vlak voor het uitbreken van de oorlog een stuk minder toegedaan. Beide mannen hadden dus dezelfde tactiek, maar wel een ander doel.

Concluderend kan gezegd worden dat Joseph Chamberlain met zijn handelen in de aanloop naar de Anglo-Boeren oorlog niet welbewust aanstuurde op oorlog. Zowel tijdens de planning van de Jameson Raid als tijdens het diplomatieke steekspel met Kruger dat hij voerde met Milner was oorlog niet het doel dat hij voor ogen had om zijn doelen te bereiken. Alhoewel wel gezegd moet worden dat hij zich tijdens zijn periode in samenwerking met Milner ervan bewust was dat een oorlog tot de mogelijke uitkomsten behoorde. Dit gegeven accepteerde hij ook en hij handelde ernaar. Zodoende kan Chamberlain niet worden gezien als een vredesduif pur sang.

## Literatuurlijst

### Bronnen en Bronnenpublicaties

Garvin, J.L., *The Life of Joseph Chamberlain* vol. III, 1895-1900 (Londen 1934).

Hancock, W.K. en Van der Poel, J., *Selections from the Smuts Papers, Vol. I* (Londen 1966).

Hansard, *Parlementaire debatten*, Vierde Serie

Headlam, C. (ed.), *The Milner Papers Vol. 1: South Africa 1897-1899; Vol. II: South Africa 1899-1905* (Londen 1931-1933).

Stead, W.T., *Joseph Chamberlain: conspirator or statesman?: an examination of the evidence as to his complicity in the Jameson conspiracy, together with the newly published letters of the Hawksley dossier* (Londen 1900).

### Literatuur

Crosby, T.L., *Joseph Chamberlain. A most radical imperialist* (New York 2011).

Ferguson, N., *Empire. How Britain made The modern world* (Londen 2003).

Garvin, J.L., *The Life of Joseph Chamberlain* vol. III, 1895-1900 (Londen 1934).

Harteveldt van, F.R., *The Boer War. Historiography and annotated bibliography* (Westport 2000).

Jay, R., *Joseph Chamberlain. A political Study* (New York 1981).

Judd, D. en Surridge, K., *The Boer War* (Londen 2002).

Marais, J.S., *The fall of Kruger's Republic* (Oxford 1961).

Marsh, P.T., *Joseph Chamberlain. Entrepreneur in politics* (New Haven 1994).

Nasson, B., *The Boer War. The struggle for South Africa* (Gloucestershire 2011).

O'Brien, T.H., *Milner. Viscount Milner of St James' and Cape Town 1854-1925* (Londen 1979).

Pakenham, E., *Jameson's Raid* (Londen 1960).

Pakenham, T., *The Boer War* (Londen 2011).

Poel, van der J., *The Jameson Raid* (Kaapstad 1951).

Porter, A.N., *The origins of the South African War: Joseph Chamberlain and the diplomacy of imperialism, 1895-99* (Manchester 1999).

Smith, I.R., *The origins of the South African War, 1899-1902 (Origins of modern wars)* (Londen 1995).

Wesseling, H.L. *Verdeel en heers. De deling van Afrika 1880-1914* (Amsterdam 2010).

### **Artikelen**

Drus, E., 'Question of Imperial Complicity in the Jameson Raid', *The English Historical Review*, Vol. 68, No. 269 (oktober, 1953) 582-593.

Holli, M.G., 'Joseph Chamberlain and the Jameson Raid: A Bibliographical Survey', *Journal of British Studies*, Vol. 3, No. 2 (mei, 1964) 152-166.

Stokes, E., 'Milnerism', *The Historical Journal*, Vol. 5, No. 1 (1962) 46-60.